

Падаўленне права на абарону правоў чалавека ў Беларусі: *Змены ў палітыцы і заканадаўстве ў 2021-2023 гг.*

Падзякі

Абсерваторыя па абароне правоў праваабаронцаў хацела б падзякаваць усім, хто зрабіў свой унёсак у падрыхтоўку гэтай справаздачы.

Мы асабліва ўдзячныя ўсім беларускім праваабаронцам, якія працягваюць сваю працу, нягледзячы на значныя рызыкі для жыцця, свабоды і дабрабыту іх і іх родных, за прадастаўленне інфармацыі з першых крыніц аб стане грамадзянскай прасторы ў Беларусі ў такіх складаных умовах.

Гэтая справаздача прысвячаецца ўсім нашым калегам і сябрам, якія зараз знаходзяцца пад вартай у адплату за сваю праваабарончую дзейнасць у Беларусі, а менавіта Алесю Бяляцкаму, Валянціну Стэфановічу, Уладзіміру Лабковічу, Насце Лойка, Леаніду Судаленку, Марфе Рабковай і Андрэю Чапуку.

Кароткі змест

Мэтай справаздачы з'яўляецца прадэманстраваць сур'ёзнасць крызісу з правамі чалавека ў Беларусі ў разрэзе праваабаронцаў і праваабарончых арганізацый. У ім аналізуюцца і дакументуюцца рэпрэсіўныя законы і палітыка, якія выкарыстоўваюцца беларускімі ўладамі для барацьбы з праваабаронцамі і праваабарончымі арганізацыямі, асабліва пасля спрэчных прэзідэнцкіх выбараў 2020 года і масавых пратэстаў. Палітыка масавых рэпрэсій, якая ўяўляе сабой міжнароднае злочын пераследу, не спыняецца ад пачатку крызісу ў 2020 годзе. Праваабаронцы з'яўляюцца адной з сацыяльных груп, якія найбольш актыўна пераследуюцца з 2021 года.

Для пераследу праваабаронцаў у Беларусі ўжываецца шырокі спектр інструментаў. Гэтыя інструменты выкарыстоўваюцца ў кантэксце ўзгодненай кампаніі дзяржаўных органаў па пакаранні і забароне любой незалежнай праваабарончай дзейнасці. У гэтай справаздачы разглядаюцца інструменты пераследу праваабарончых арганізацый і праваабаронцаў, якія выкарыстоўваюцца найбольш часта. Беларускія ўлады прымаюць, уносяць папраўкі і адвольна інтэрпрэтуюць нацыянальнае заканадаўства, ігнаруючы пры гэтым універсальныя стандарты правоў чалавека і рэкамендацыі міжнародных органаў па правах чалавека.

Кампанія масавых рэпрэсій фактычна задушыла права на абарону правоў чалавека, пазбавіўшы праваабаронцаў магчымасці займацца праваабарончай дзейнасцю ў Беларусі, не рызыкуючы пры гэтым сваім жыццём, свабодай і бяспекай. За апошнія два гады рэпрэсіі прывялі да разбурэння інстытуцыяналізаванай грамадзянскай супольнасці ў Беларусі. Усе праваабарончыя арганізацыі, незалежныя СМІ і прафсаюзы былі зачыненыя ўладамі, якія лічаць іх праваабарончую дзейнасць экстрэмісцкай і крымінальнай. Па стане на 28 сакавіка 2023 года па сфабрыкаваных абвінавачваннях былі затрыманыя не менш за 82 праваабаронцы, у тым ліку сябры і супрацоўнікі праваабарончых арганізацый, прафсаюзныя дзеячы, адвокаты і журналісты.

Паколькі многія праваабаронцы былі затрыманыя або былі вымушаныя ўцякаць з краіны, ахвяры парушэнняў правоў чалавека і ўразлівым групам немагчыма атрымаць доступ да неабходнай прафесійнай дапамогі або атрымаць доступ да і без таго абмежаваных сродкаў прававой абароны ад парушэнняў правоў чалавека.

Мэтай гэтай справаздачы з'яўляецца асвятленне сістэматычных рэпрэсій праваабаронцаў у Беларусі як да, так і пасля пратэстаў 2020 года, у прыватнасці, якія праводзяцца праз рэпрэсійнае заканадаўства. У справаздачы таксама даюцца рэкамендацыі ўраду Беларусі, урадам іншых краін і міжнародным арганізацыям адносна таго, як аднавіць грамадзянскую прастору і гарантаваць яе існаванне, і як абараніць праваабаронцаў у Беларусі.

У гэтай справаздачы змяшчаюцца наступныя рэкамендацыі:

Ураду Беларусі:

- Гарантаваць — без выключэнняў — фізічную недатыкальнасць і псіхалагічны дабрабыт усіх праваабаронцаў у Беларусі, асабліва тых, хто знаходзіцца пад вартай, а таксама паважаць і абараняць іх права на свабоду ад катаванняў і іншых відаў жорсткага абыходжання;
- Публічна прызнаць вырашальную і законную ролю, якую адыгрываюць усе праваабаронцы ў прасоўванні правоў чалавека;
- Неадкладна і безумоўна вызваліць усіх затрыманых праваабаронцаў, паколькі іх затрыманне носіць адвольны характар і, мяркуючы па ўсім, накіравана толькі на тое, каб пакараць іх за законную праваабарончую дзейнасць;
- Пакласці канец усім актам пераследу — у тым ліку судовага і адміністрацыйнага — усіх праваабаронцаў і праваабарончых арганізацый у Беларусі, і забяспечыць пры любых абставінах магчымасць ім ажыццяўляць сваю законную дзейнасць без якіх-небудзь перашкод або страху перад рэпрэсіямі;

- Забяспечыць незалежныя, бесстароннія, празрыстыя і эфектыўныя расследаванні ўсіх парушэнняў правоў чалавека ў дачыненні да праваабаронцаў, каб прыцягнуць вінаватых да адказнасці;
- Забяспечыць адэкватныя, эфектыўныя і суразмерныя сродкі прававой абароны і пакрыццё ўрон ахвярам парушэнняў правоў чалавека;
- Садзейнічаць і гарантаваць — без выключэнняў — рэалізацыю свабоды меркаванняў і іх свабоднае выказванне, свабоды асацыяцыі і свабоды мірных сходаў у адпаведнасці з абавязацельствамі Беларусі па міжнародных дакументах па правах чалавека і іншых адпаведных міжнародных стандартах, уключаючы Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах, і Дэкларацыю ААН аб праваабаронцах;
- Паўторна далучыцца да Факультатыўнага пратакола да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах, і пагадзіцца на іншыя працэдур падачы індыўідуальных скаргаў у дагаворныя органы ААН па правах чалавека;
- Поўнацэнна выконваць рэкамендацыі адпаведных механізмаў ААН па маніторынгу правоў чалавека, уключаючы дагаворныя органы, спецыяльныя працэдур і ўніверсальны перыядычны агляд, у дачыненні да абароны праваабаронцаў;
- Накіраваць афіцыйныя запрашэнні і арганізаваць візіты ў краіну для ўсіх адпаведных спецыяльных працэдур ААН, у тым ліку для: Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы праваабаронцаў, Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб праве на свабоду мірных сходаў і праве на свабоду аб'яднанняў, Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб заахвочванні і абароне права на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выказванне, Рабочай групы ААН па адвольных затрыманнях.

Арганізацыі Аб'яднаных Нацый (ААН) і рэгіянальным праваабарончым механізмам:

- Заклікаць беларускія ўлады пакласці канец усім парушэнням правоў чалавека і ўсім формам пераследу, запалохвання і нападаў на праваабаронцаў, і гарантаваць правы свабоды меркаванняў і іх выказвання, правы на аб'яднанні і мірныя сходы;

- Працягваць прымаць даступныя меры, каб заклікаць беларускія ўлады выконваць свае абавязальствы перад праваабаронцамі, у тым ліку шляхам дакументавання, паведамлення і асуджэння парушэнняў, накіравання запытаў на наведванне праваабаронцаў, якія знаходзяцца пад вартай, і рэгулярнага апытання ўладаў аб стане здароўя і ўмовах утрымання праваабаронцаў, а таксама патрабаваць вызвалення затрыманых праваабаронцаў і забеспячэння прававой ацэнкі асобных выпадкаў і сітуацыі ў цэлым;
- Даць беларускім праваабаронцам пляцоўкі для абароны сваіх правоў, а таксама правоў сваіх бенефіцыяраў, і працягваць аказваць падтрымку беларускім арганізацыям грамадзянскай супольнасці ў рамках наяўных механізмаў;
- Запытаць запрашэнне на ачысцяўленне афіцыйнага візіту ў Беларусь.

Урадам замежных дзяржаў:

- Працягваць прымаць меры, каб заклікаць беларускія ўлады выконваць свае абавязальствы перад праваабаронцамі, у тым ліку шляхам: павышэння дасведчанасці на розных форумах, публічнага раскрыцця і асуджэння парушэнняў правоў чалавека, накіравання запытаў на наведванне праваабаронцаў, якія знаходзяцца пад вартай, і апытання беларускіх уладаў аб стане здароўя і ўмовах утрымання праваабаронцаў; патрабаваць вызвалення затрыманых праваабаронцаў на двухбаковых і шматбаковых форумах; разгледзець магчымасць прымянення дадатковых адрасных мер супраць асоб, як мяркуецца, адказных за катаванні, жорсткае абыходжанне, адвольнае затрыманне і пераслед праваабаронцаў; захоўваць пытанне аб становішчы праваабаронцаў у Беларусі ў цэнтры палітычнага парадку дня;
- У поўнай меры выкарыстаць і разгледзець магчымасць прымянення дадатковых даступных механізмаў прыцягнення беларускіх уладаў да адказнасці за парушэнні правоў чалавека ў дачыненні да праваабаронцаў, між іншым, праз эктэрытарыяльную і ўніверсальную юрысдыкцыю, і міждзяржаўных скаргаў у адпаведнасці з адпаведнымі дагаворамі, а таксама шляхам узмацнення існуючых механізмаў адказнасці;

- Працягваць аказваць фінансавую і матэрыяльную падтрымку беларускім арганізацыям грамадзянскай супольнасці і праваабаронцам, у тым ліку тым, хто знаходзіцца ў выгнанні, у прыватнасці, шляхам спрашчэння працэдуры рэгістрацыі няўрадавых арганізацый, вымушаных пакінуць краіну, шляхам выдачы віз і іншых дакументаў, якія дазваляюць доўгатэрміновае знаходжанне беларускіх праваабаронцаў у прымаючых краінах, і прапануючы праграму рэабілітацыі праваабаронцам, якія сталі ахвярамі адвольных затрыманняў, катаванняў, жорсткага абыходжання і іншых сур'ёзных парушэнняў правоў чалавека.

Змест

Падзякі	1
Кароткі змест	2
Метадалогія	8
Уводзіны	10
I — Становішча праваабаронцаў ў Беларусі да 2020 года	11
II — Характэрныя асаблівасці пераследу праваабаронцаў (2020-2023 гг.)	15
III — Рэпрэсіўны інструментарый, які ўжываюць ўлады Беларусі супраць праваабарончых арганізацый і праваабаронцаў	21
3.1 Ліквідацыя афіцыйна зарэгістраваных праваабарончых арганізацый і ропуск нефармальных ініцыятываў	22
3.2 Крыміналізацыя праваабарончай дзейнасці	28
3.3 Крымінальныя і адміністрацыйныя затрымання праваабаронцаў па непалітычных абвінавачаннях	32
3.4 Перашкаджэнне прадастаўленню незалежнай юрыдычнай дапамогі і масавое пазбаўленне статусу адваката	35
3.5 Абмежаванні абароны правоў працаўнікоў і дзейнасці незалежных прафсаюзаў	41
3.6 Стыгматызацыя праваабаронцаў у дзяржаўнай прапагандзе і пераслед іх родных і сваякоў	44
Высновы і рэкамендацыі	48

Метадалогія

Гэтая справаздача была падрыхтавана Сусветнай арганізацыяй супраць катаванняў (ОМСТ) і Міжнароднай федэрацыяй за правы чалавека (FIDH) пад эгідай Абсерваторыі па абароне правоў праваабаронцаў (ААПП),¹ якая прадстаўляе сабой партнёрства ОМСТ і FIDH, з мэтай паведаміць аб пагаршэнні сітуацыі з правамі праваабаронцаў у Беларусі з 2020 года. Справаздача абапіраецца на вынікі аналізаў нова прынятага і змененага заканадаўства, якія былі апублікаваныя беларускімі праваабарончымі арганізацыямі — Праваабарончым цэнтрам «Вясна»,² Human Constanta,³ Беларускай асацыяцыяй журналістаў,⁴ Цэнтрам прававой трансфармацыі Lawtrend⁵ — і Экспертнай радай па заканадаўстве аб НДА Канферэнцыі міжнародных няўрадавых арганізацый пры Радзе Еўропы,⁶ а таксама на вынікі ўласнага аналізу, праведзенага Абсерваторыяй.

Палітыка і рэпрэсіі, якія праводзяцца беларускімі ўладамі супраць праваабаронцаў, былі задакументаваныя Абсерваторыяй па абароне правоў праваабаронцаў, а таксама беларускімі праваабарончымі арганізацыямі і іх партнёрамі, уключаючы Праваабарончы цэнтр «Вясна», Human Constanta, Цэнтр прававой трансфармацыі Lawtrend, Беларускую асацыяцыю журналістаў, ініцыятыву «Права на абарону». Акрамя таго, аўтары справаздачы правялі шматлікія сустрэчы з беларускімі праваабаронцамі, каб атрымаць інфармацыю з першых крыніц аб становішчы ў краіне, аб рэпрэсіях, якія працягваюцца, і аб іх уплыве на беларускіх праваабаронцаў.

¹ Абсерваторыя па абароне правоў праваабаронцаў (тут і далей — «Абсерваторыя») была заснавана ў 1997 годзе Міжнароднай федэрацыяй за правы чалавека (FIDH) і Сусветнай арганізацыяй супраць катаванняў (ОМСТ). Мэта гэтай праграмы — працаваць над канкрэтнымі выпадкамі для папярэджання рэпрэсій супраць праваабаронцаў або іх спынення. FIDH і ОМСТ з'яўляюцца чальцамі [ProtectDefenders.eu](https://www.protectdefenders.eu) — Механізму праваабаронцаў Еўразвязу, створанага міжнароднай грамадзянскай супольнасцю.

² Праваабарончы цэнтр «Вясна», [«Змены ў заканадаўстве Беларусі. Узаконення рэпрэсіі перыяду крызісу правоў чалавека 2020-2021 гг.»](#), 26 ліпеня 2021 года.

³ Human Constanta, [«Аналіз змен у антыэкстрэмісцкім заканадаўстве»](#), 5 сакавіка 2021 г.

⁴ Беларуская асацыяцыя журналістаў, [Закон «Аб СМІ». Ключавыя моманты змен і аналіз ужывання іх на практыцы](#), 23 сакавіка 2022 г.

⁵ LawTrend, [«Новае ў беларускім заканадаўстве аб НДА: планы на 2023 год»](#), студзень 2023 г.; [«Аналіз практыкі закона «Аб асновах грамадзянскай супольнасці»](#), снежань 2022 г.; [«Змяненні ў законы аб грамадскіх аб'яднаннях і палітычных партыях \(праект закона\)»](#), 2022 г.

⁶ Экспертная рада па заканадаўстве аб НДА Канферэнцыі МЖКА Рады Еўропы, [«Даведка аб адпаведнасці нядаўніх паправак у беларускім заканадаўстве аб НДА міжнародным і рэгіянальным стандартам»](#), 18 кастрычніка 2022 г.

У рамках гэтай справаздачы «праваабаронца» — гэта любая асоба, якая індывідуальна або сумесна з іншымі асобамі дзейнічае мірна ад імя індывідуальных асоб або груп у мэтах заахвочвання, абароны і адстойвання правоў чалавека і асноўных свабод, прызнаных Усеагульнай дэкларацыяй правоў чалавека, і якія гарантуюцца рознымі міжнароднымі дакументамі па правах чалавека. Праваабаронцы могуць быць любога полу, рознага ўзросту, з любой часткі свету і з самых розных прафесійных ці іншых пластоў грамадства. У выніку свайго актыўнага ўдзелу ў абароне правоў чалавека праваабаронцы звычайна падпадаюць пад рэпрэсіі, пераслед і парушэнні іх правоў з боку як дзяржаўных, так і недзяржаўных суб'ектаў. Дэкларацыя ААН аб праваабаронцах (Дэкларацыя аб праве і абавязках асобных асоб, груп і органаў грамадства заахвочваць і абараняць агульнапрызнаныя правы чалавека і асноўныя свабоды), прынятая Генеральнай Асамблеяй ААН 9 снежня 1998 года, абвяшчае: «Кожны чалавек мае права, індывідуальна і сумесна з іншымі, заахвочваць і імкнуцца абараняць і ажыццяўляць правы чалавека і асноўныя свабоды на нацыянальным і міжнародным узроўнях»; Дэкларацыя таксама прадпісвае: «Кожная дзяржава нясе асноўную адказнасць і абавязак абараняць, заахвочваць і ажыццяўляць усе правы чалавека і асноўныя свабоды».

Уводзіны

З таго часу, як у 2020 годзе ў краіне пачаў разгортвацца крызіс у галіне правоў чалавека, беларускія ўлады праводзяць палітыку сістэматычнага пераследу праваабаронцаў, каб прымусіць замаўчаць любыя незалежныя галасы. Гэтая палітыка накіраваная на ліквідацыю інстытуцыяналізаваных праваабарончых арганізацый і на прымус праваабаронцаў спыніць іх дзейнасць. З 2020 года беларускія праваабаронцы працуюць ва ўмовах юрыдычных перашкод, кримінальных пераследаў, затрыманняў, пагроз і стыгматызацыі, што прымусіла многіх з іх пакінуць краіну. Бесперапынныя рэпрэсіі прыводзяць да звужэння грамадзянскай прасторы і рэзка павялічваюць стаўкі праваабарончай актыўнасці, усё больш перашкаджаючы абароне правоў чалавека.

Мэта гэтай справаздачы — выявіць апошнія тэндэнцыі ў палітыцы беларускіх уладаў у дачыненні да праваабаронцаў, а таксама інструментарый рэпрэсій, які прымяняецца з 2020 года. Справаздача аналізуе як нядаўна прынятае і змененае заканадаўства, так і распаўсюджаную палітычную практыку. Падкрэсліваючы маштабы і наступствы рэпрэсій, з якімі сутыкаюцца праваабаронцы ў Беларусі, справаздача заклікана праінфармаваць зацікаўленыя бакі і заахвоціць іх прыняць меры супраць цяжкага крызісу з правамі чалавека, які працягваецца.

Справаздача структуравана наступным чынам: у першай частцы тлумачыцца становішча праваабаронцаў у Беларусі да 2020 года; у другой частцы прыводзіцца агульнае апісанне сітуацыі з 2020 года; а ў трэцяй частцы аналізуюцца канкрэтныя віды рэпрэсій, якія прымяняюцца беларускімі ўладамі супраць праваабаронцаў, у прыватнасці, ліквідацыя афіцыйна зарэгістраваных праваабарончых арганізацый і нефармальных ініцыятыў, криміналізацыя праваабарончай дзейнасці, кримінальнае і адміністрацыйнае затрыманне праваабаронцаў па непалітычных абвінавачаннях, адмова ў атрыманні незалежнай юрыдычнай дапамогі і масавае пазбаўленне ліцэнзій, абмежаванне абароны правоў працоўных і дзейнасці незалежных прафсаюзаў,

стыгматызацыя праваабаронцаў дзяржаўнай прапагандай і пераследу членаў іх сем'яў.

I — Становішча праваабаронцаў ў Беларусі да 2020 года

У Беларусі ніколі не было добрай рэпутацыі ў галіне правоў чалавека, і яна ніколі не ўяўляла сабой бяспечнае асяроддзе для праваабаронцаў. 28-гадовае прэзідэнцтва Аляксандра Лукашэнкі адзначана аўтарытарызмам і сістэматычнымі парушэннямі правоў чалавека, уключаючы пазасудовыя пакаранні смерцю палітычных апанентаў⁷ і рэгулярныя фальсіфікацыі выбараў.⁸

Беларускія праваабаронцы заўсёды сутыкаліся з цяжкасцямі пры рэгістрацыі і кіраванні недзяржаўнымі арганізацыямі (НДА), а таксама з адвольнымі затрыманнямі, крымінальнымі пераследамі, ператрусамі, фізічнымі нападамі і іншымі формамі пераследу. Такое абыходжанне звычайна абвастраецца падчас хваляў рэпрэсій з боку дзяржаўных уладаў супраць грамадзянскай супольнасці, якія часта дасягаюць піка падчас палітычных падзеяў, такіх як выбары.⁹

З моманту яго прыняцця ў 1990-х гадах беларускае заканадаўства аб асацыяцыях патрабавала, каб НДА праходзілі дзяржаўную рэгістрацыю, перш чым пачынаць сваю дзейнасць. Урад рэгулярна перашкаджаў дзяржаўнай рэгістрацыі, адмаўляючы ў яе прадастаўленні або пазбаўляючы яе тых НДА, якія ён лічыць непажаданымі, што робіць немагчымай працу гэтых арганізацый у краіне. Нацыянальнае заканадаўства таксама прад'яўляе цяжкія патрабаванні да дзейнасці НДА, абавязваючы іх мець юрыдычны адрас у нежылых ці камерцыйных памяшканнях, праходзіць складаныя працэдуры рэгістрацыі замежнага фінансавання і яго атрымання, а таксама праходзіць частыя праверкі з боку Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь, нацыянальных падатковых

⁷ DW, «[Беларусь: як эскадроны смерці пераследавалі апазіцыйных палітыкаў](#)», 1 снежня 2019 г.

⁸ [БДПЧ/АБСЕ, Місія па назіранні за выбарамі. Выніковая справаздача. Выбары прэзідэнта ў Рэспубліцы Беларусь, 11 кастрычніка 2015 г.](#); [БДПЧ/АБСЕ, Місія па назіранні за выбарамі. Выніковая справаздача. Выбары прэзідэнта ў Рэспубліцы Беларусь, 19 снежня 2010 г.](#); [БДПЧ/АБСЕ, Місія па назіранні за выбарамі. Выніковая справаздача. Выбары прэзідэнта ў Рэспубліцы Беларусь, 19 сакавіка 2006 г.](#); [БДПЧ/АБСЕ, Місія па назіранні за выбарамі. Выніковая справаздача. Выбары прэзідэнта ў Рэспубліцы Беларусь, 9 верасня 2001 г.](#)

⁹ Абаронцы грамадзянскіх правоў, «[Дзяржава супраць праваабаронцаў: несумленая гульня](#)», 28 кастрычніка 2014 г.

органаў і іншых дзяржаўных інстанцый.¹⁰ Незалежныя прафсаюзы і СМІ заўсёды сутыкаліся з тымі ж праблемамі і абмежаваннямі, што і НДА.

**Паказальны выпадак: ліквідацыя і адмова ў рэгістрацыі
Праваабарончага цэнтру «Вясна» з 1998 года.**

Праваабарончы цэнтр «Вясна» быў адной з першых праваабарончых арганізацый, якія сутыкнуліся з рэпрэсіямі з боку беларускага рэжыму.¹¹ Арганізацыя пачала сваю працу ў якасці юрыдычнай асобы ў 1996 годзе пад назвай «Вясна 96». У 1998 годзе яна была «ліквідаваная» — пазбаўленая статусу рэгістрацыі і прымушана распушчана — уладамі. У выніку ліквідацыі арганізацыя спыніла сваё існаванне як юрыдычная асоба.

Пасля перарэгістрацыі ў 1999 годзе арганізацыя ажыццяўляла маніторынг стану з правамі чалавека ў Беларусі, рыхтавала альтэрнатыўныя справаздачы па Беларусі для міжнародных органаў па правах чалавека, назірала за выбарамі і надавала юрыдычную дапамогу грамадзянам. У 2003 годзе беларускія ўлады распарадзіліся ліквідаваць арганізацыю, абвінаваціўшы яе, сярод іншага, у парушэнні выбарчага заканадаўства пры назіранні за прэзідэнцкімі выбарамі ў 2001 годзе. У 2007 і 2014 гадах Камітэт ААН па правах чалавека апублікаваў свае рашэнне па гэтай справе, прызнаўшы ліквідацыю «Вясны» парушэннем права на свабоду аб'яднанняў.¹² Нягледзячы на вынесенае рашэнне, «Вясна» так і не змагла аднавіць сваю рэгістрацыю, і працягвала працаваць без яе.

У 2003-2005 гадах была скасаваная рэгістрацыя дзясяткаў незалежных няўрадавых арганізацый. У 2005 годзе па ініцыятыве Камітэта дзяржаўнай бяспекі (КДБ) урад Беларусі ўвёў у Крымінальны кодэкс (КК) Рэспублікі Беларусь (РБ) артыкул 193-1, які ўстанаўліваў крымінальную адказнасць за дзейнасць незарэгістраваных або ліквідаваных арганізацый. У якасці пакарання быў

¹⁰ Amnesty International, [«Што не дазволена — тое забаронена: прыгнечанне грамадзянскай супольнасці ў Беларусі»](#), красавік 2013 г.

¹¹ [«Праваабарончы цэнтр «Вясна»: 15 гадоў пераследу»](#), 14 верасня 2011 г.

¹² Камітэт ААН па правах чалавека, [«Алесь Бяляцкі і інш. супраць Беларусі»](#), CCPR/C/90/D/1296/2004, 14 ліпеня 2007 г.; Камітэт ААН па правах чалавека, [«Наталля Пінчук супраць Беларусі»](#), CCPR/C/112/D/2165/2012, 17 лістапада 2014 г.

прадугледжаны штраф, абмежаванне волі ці пазбаўленне волі на тэрмін да 2 год. У 2019 годзе пад вялізным міжнародным ціскам і крытыкай урад замяніў крымінальную адказнасць на адміністрацыйную.¹³ Тым часам па артыкуле 193-1 КК РБ былі абвінавачаны 17 чалавек, і пяцёра з іх былі прысуджаныя да пакарання ў выглядзе пазбаўлення волі.

Паказальны выпадак: першая крымінальная справа па артыкуле 193-1 КК РБ у 2006 г.

У лютым 2006 года, напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў, была затрымана група з чатырох праваабаронцаў (**Цімафей Дранчук, Мікалай Астрэйка, Аляксандр Шалайка і Энэра Браніцкая**), якія ўваходзілі ў ініцыятыву грамадзянскіх назіральнікаў на выбарах пад назвай «Партнёрства». Іх прызналі вінаватымі ў парушэнні праславутага артыкула 193-1 КК РБ і прысудзілі розныя тэрміны пазбаўлення волі: ад шасці месяцаў да паўтара года.¹⁴

Наступная хваля рэпрэсій пракацілася падчас і пасля прэзідэнцкіх выбараў у снежні 2010 года. На мірныя пратэсты супраць фальсіфікацый на выбарах рэжым адказаў арыштамі, канфіскацыяй маёмасці і рэйдамі.¹⁵ Запыты спецыяльных дакладчыкаў ААН аб правядзенні афіцыйных візітаў у краіну рэгулярна адхіляліся,¹⁶ у той час як дзяржава працягвала «перашкаджаць і крыміналізаваць законную дзейнасць праваабаронцаў».¹⁷

Паказальны выпадак: пазбаўленне волі Алеся Бяляцкага (2011-2014 гг.)

Лаўрэат Нобелеўскай прэміі міру (2022 г.) і кіраўнік «Вясны» Алесь Бяляцкі

¹³ Рада Еўропы, Еўрапейская камісія за дэмакратыю праз права (Венецыянская камісія), [«Даведка аб адпаведнасці артыкула 193-1 \(аб правах незарэгістраваных аб'яднанняў\) Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь універсальным стандартам правоў чалавека»](#), 18 кастрычніка 2011 г.

¹⁴ Праваабарончы цэнтр «Вясна», [«Рэпрэсіі падчас кампаніі па выбарах прэзідэнта Рэспублікі Беларусь»](#), 19 верасня 2006 г.

¹⁵ Праваабарончы цэнтр «Вясна», [«Беларусь: Маштабныя ператрусы і судовыя пераследы праваабаронцаў пасля выбараў прэзідэнта»](#), 13 студзеня 2011 г.

¹⁶ Упраўленне Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека (УВКПЧ), [«Справаздача Вярхоўнага камісара Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па правах чалавека аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), А/HRC/20/8, 10 красавіка 2012 г., п. 10.

¹⁷ УВКПЧ, [«Справаздача Вярхоўнага камісара Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па правах чалавека аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), А/HRC/20/8, 10 красавіка 2012 г., п. 27.

быў затрыманы ў жніўні 2011 года па сфабрыкаваным абвінавачанні ва ўхіленні ад выплаты падаткаў за «утойванне даходаў у асабліва буйных памерах» (ч. 2 арт. 243 КК РБ). Сцвярджалася, што Бяляцкі не заплаціў падаходны падатак з даходаў, атрыманых на яго рахунак у замежным банку. 24 лістапада 2011 года суд прызнаў яго вінаватым і прысудзіў чатыры з паловай гады пазбаўлення волі з канфіскацыяй маёмасці. Бяляцкі выйшаў на волю ў жніўні 2014 года.

Гады пасля прэзідэнцкіх выбараў 2015 года часта называюць перыядам «лібералізацыі», паколькі ў гэты перыяд была вызвалена большасць палітычных зняволеных.¹⁸ Аднак насамрэч гэты перыяд таксама характарызаваўся рэпрэсіўнымі практыкамі, у тым ліку адмовы ў рэгістрацыі НДА па нязначных падставах, вымушэнне праваабаронцаў пакінуць краіну, палітычна матываваныя абвінавачванні і фізічны гвалт.¹⁹ У 2017 годзе пачаўся новы цыкл рэпрэсій пасля пратэстаў супраць прапанаванага Дэкрэта «Аб папярэджанні сацыяльнага ўтрыманства» («закон аб дармаедах»), які быў закліканы абкласці падаткам беспрацоўных.²⁰ Адвакатура і практыкуючыя юрысты падвяргаліся нападкам: праводзіліся пазачарговыя праверкі і адклікаліся ліцэнзіі,²¹ а іншых праваабаронцаў падвяргалі прэвентыўнаму зняволенню і нават адвольнай прымусовай псіхіятрычнай шпіталізацыі.²²

Паказальны выпадак: высылка Алены Танкачовай (2014-2017 гг.)

30 кастрычніка 2014 года беларускія ўлады паведамілі **Алене Танкачовай**, вядучай праваабаронцы, кіраўніку Цэнтра прававой трансфармацыі, аб тым, што яе від на жыхарства ануляваны. На той час Алена была грамадзянкай

¹⁸ Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Беларусь: эксперт ААН прывітаў вызваленне палітычных апанентаў і звярнуў увагу на далейшыя меры напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў»](#), 26 жніўня 2015 г.

¹⁹ Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Заява Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), 9 лютага 2016 г.

²⁰ Human Rights Watch, [«Беларусь: рэпрэсіі на Дзень Волі. Масавыя арышты і збіццё пратэстоўцаў, журналістаў і праваабаронцаў»](#), 3 красавіка 2017 г.

²¹ Абсерваторыя па абароне правоў праваабаронцаў, Парыжская калегія адвакатаў, Праваабарончы цэнтр «Вясна», [«Беларусь: кантроль над адвакатамі пагражае правам чалавека»](#), чэрвень 2018 г.

²² Камітэт па правах чалавека, [Заклучныя заўвагі па пятай перыядычнай справаздачы Беларусі](#), CCPR/C/BLR/CO/5, 22 лістапада 2018 г., пп. 33-34.

Расіі, але жыла ў Беларусі ўжо больш за 30 гадоў. Па дадзеных уладаў, яна здзейсніла некалькі парушэнняў правілаў дарожнага руху, а гэта азначала, што яе палічылі «пагрозай грамадскаму парадку». Гэта стала афіцыйнай прычынай яе высылкі з Беларусі. 5 лістапада 2014 года АГІМ Першамайскага РУУС г. Мінска абавязаў Танкачову пакінуць краіну ў месячны тэрмін. Ёй таксама забаранілі вяртацца Беларусь цягам трох наступных гадоў.²³

Усе гэтыя раней існаваўшыя тэндэнцыі і заканамернасці падрыхтавалі глебу для буйнамаштабных рэпрэсій, якія рушылі ўслед за выбарамі прэзідэнта ў жніўні 2020 года.

II — Характэрныя асаблівасці пераследу праваабаронцаў (2020-2023 гг.)

Найбуйнейшыя пратэсты ў постсавецкай гісторыі Беларусі ўспыхнулі пасля выбараў прэзідэнта ў жніўні 2020 года. Абвяшчэнне пераканаўчай перамогі Лукашэнкі было абвергнута шматлікімі доказамі фальсіфікацый на выбарах, што мабілізавала беларусаў на тое, каб выйсці на вуліцы з патрабаваннямі аб правядзенні свабодных і справядлівых выбараў.²⁴ Жорсткае задушэнне мірных пратэстаў змяніла парадак дня, і дэманстранты пачалі патрабаваць спынення забойстваў, катаванняў і пераследаў.²⁵ У адказ на гэтыя патрабаванні ўрад узмацніў пераслед пратэстоўцаў, а таксама грамадзянскай супольнасці, значна скараціўшы масавыя вулічныя пратэсты да канца 2020 года.

У перадвыбарчы перыяд рэпрэсіі паступова нарасталі: супрацоўнікі незалежных СМІ і блогеры затрымліваліся паводле адміністрацыйных і крымінальных абвінавачанняў.²⁶ Арышты праваабаронцаў і журналістаў, якія выкрывалі парушэнні правоў чалавека, пачаліся ўвосень 2020 года, але ж тады гэта яшчэ

²³ Frontline Defenders, [«Гісторыя справы: Алена Танкачова»](#)

²⁴ Цяперашні час: [«Фальсіфікацыі на трэці ўчасткаў: «Голас» паставіў пад сумнеў вынікі выбараў у Беларусі, абвешчаныя ЦВК»](#), 11 жніўня 2020 г.; Косця Маняноў і Дар'я Літвінава, [«Працаўнікі выбарчага ўчастка ў Беларусі апісваюць фальсіфікацыю на выбарах 9 жніўня»](#), The Washington Post, 1 верасня 2020 г.; Вольфганг Бенедэк, [«Справаздача дакладчыка АБСЕ ў рамках Маскоўскага механізму ў сувязі з паведамленнямі аб парушэннях правоў чалавека ў кантэксце прэзідэнцкіх выбараў 9 жніўня 2020 г. у Беларусі»](#), АБСЕ, 29 кастрычніка 2020 г., с. 21.

²⁵ Amnesty International, [«Беларусь: міліцыя прымяняе жаклівы гвалт да мірных пратэстоўцаў»](#), 10 жніўня 2020 г.; Праваабарончы цэнтр «Вясна», [«Беларусь: гвалт і злоўжыванні ў адказ на пратэсты пасля правядзення выбараў»](#), 12 жніўня 2020 г.; The Economist, [«Свет не павінен ігнараваць сістэматычныя катаванні ў Беларусі»](#), 5 снежня 2020 г.

²⁶ Amnesty International, [«Беларусь: узмацненне падаўлення правоў чалавека напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў»](#), 29 чэрвеня 2020 г.

не ператварылася ў сістэматычны пераслед. 3 траўня 2020 года да канца 2020 года па меншай меры 15 блогераў, 9 незалежных журналістаў, 2 супрацоўнікі праваабарончых арганізацый і 14 супрацоўнікаў / актывістаў іншых НДА былі адвольна затрыманыя па крымінальных абвінавачаннях.

Паказальны выпадак: праваабаронцы і журналісты, якія паведамлялі пра парушэнні правоў чалавека, арыштаваныя ў 2020 г.

Ігар Лосік, заснавальнік і блогер Telegram-канала «Беларусь галаўнога мозгу» і незалежны журналіст Радыё Свабодная Еўропа / Радыё Свабода, быў затрыманы 25 чэрвеня 2020 года і прыгавораны да 15 гадоў пазбаўлення волі ў калоніі ва ўмовах узмоцненага рэжыму.²⁷

Марфа Рабкова, каардынатарка валанцёрскай службы Праваабарончага цэнтру «Вясна», была затрымана 17 верасня 2020 года і прыгаворана да 15 гадоў пазбаўлення волі па 11 ілжывых крымінальных абвінавачаннях.²⁸

2 кастрычніка 2020 года быў затрыманы валанцёр «Вясны» **Андрэй Чапук**. У верасні 2022 года яму прысудзілі шэсць гадоў пазбаўлення волі па сфабрыкаваным абвінавачанні.

Журналісткі тэлеканала «Белсат» **Кацярына Андрэева** і **Дар'я Чульцова** былі затрыманыя ў лістападзе 2020 года падчас акцыі пратэсту, якую яны асвятлялі ў жывым эфіры. Ім прысудзілі два гады пазбаўлення волі. У 2022 годзе, адбываючы свой тэрмін пакарання, Кацярына была прызнана вінаватай па новым сфабрыкаваным крымінальным абвінавачанні ў «зрады дзяржаве» і прыгаворана яшчэ да васьмі гадоў пазбаўлення волі.²⁹

Пасля адносна выбарчага пераследу праваабаронцаў у 2020 годзе беларускія ўлады пачалі разглядаць грамадзянскую супольнасць, асабліва праваабарончыя арганізацыі і іх сяброў, як ворагаў дзяржавы, якія ўяўляюць пагрозу аўтарытарнаму рэжыму. У выніку, пачынаючы з 2021 года рэжым пачаў

²⁷ Праваабарончы цэнтр «Вясна», [«Прыгаворы па справе Ціханоўскага: ад 14 да 18 гадоў пазбаўлення волі»](#), 14 снежня 2021 г.

²⁸ Праваабарончы цэнтр «Вясна», [Профілі палітвязняў. Марфа Рабкова](#)

²⁹ Беларуская асацыяцыя журналістаў, [Еўрапейская федэрацыя журналістаў: Беларусь: журналісткі Кацярыне Андрэевай прысудзілі 8 гадоў пазбаўлення волі па абвінавачанні ў здрадзе дзяржаве](#), 13 ліпеня 2022 г.

пераследаваць праваабаронцаў, праводзячы так званую «чыстку» адной з рухаючых сіл грамадзянскай супольнасці.³⁰

Год пачаўся з запланаванай хвалі масавых рэйдаў і затрыманняў праваабаронцаў. 16 лютага 2021 года прайшлі масавыя рэйды і ператрусы ў офісах праваабарончых арганізацый і НДА, а таксама ў асабістых дамах праваабаронцаў і грамадзянскіх актывістаў. У той дзень па ўсёй Беларусі прайшло каля 90 ператрусаў. Яны ахапілі ўсе асноўныя незалежныя праваабарончыя арганізацыі. 8 і 9 ліпеня 2021 года міліцыя правяла каля 70 рэйдаў у СМІ і ў асабістыя дамы журналістаў, арыштаваўшы не менш як 15 з іх.³¹ З 14 па 16 ліпеня 2021 года па ўсёй Беларусі было праведзена не менш за 45 ператрусаў у хатах праваабаронцаў, а таксама ў офісах НДА.³² Ператрусы і затрыманні пачаліся на наступны дзень пасля таго, як Рада ААН па правах чалавека прыняла рэзалюцыю аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі,³³ выказаўшы глыбокую занепакоенасць беспрэцэдэнтнай эскалацыяй парушэнняў, уключаючы сістэматычныя рэпрэсіі ў дачыненні да праваабаронцаў і журналістаў.³⁴

У 2021 годзе беларускія ўлады таксама прынялі новае заканадаўства, якое забараняе праваабарончую дзейнасць у краіне, узаконьвае рэпрэсійныя практыкі і дае новыя падставы і працэдуры падаўлення грамадзянскай супольнасці. Больш падрабязна аб тым, да чаго прывяло гэтае новае заканадаўства, апісана ніжэй. Арышты і крымінальныя пераследы праваабаронцаў, а таксама іншыя формы рэпрэсій у 2021-2022 гадах сталі насіць сістэматычны характар. З таго часу кожны тыдзень адбываліся новыя арышты праваабаронцаў, прымусова ліквідаваліся арганізацыі альбо групы асуджаліся як экстрэмісцкія.

³⁰ The Guardian, [«Беларускі рэжым узмацняе «чыстку» актывістаў і СМІ»](#), 9 жніўня 2021 г.

³¹ Сусветная арганізацыя супраць катаванняў (ОМСТ) і «Рэпарцёры без межаў», [«Сістэма Лукашэнкі: вынік года рэпрэсій супраць журналістаў у Беларусі»](#), 6 жніўня 2021 г.

³² ОМСТ, [Беларусь: новая хваля ператрусаў і арыштаў праваабаронцаў і журналістаў](#), 16 ліпеня 2021 г.

³³ Рада ААН па правах чалавека, Рэзалюцыя А/HRC/47/L.13, [Становішча ў галіне правоў чалавека ў Беларусі](#), 2021 г.

³⁴ ОМСТ, [Беларусь: новая хваля ператрусаў і арыштаў праваабаронцаў і журналістаў](#), 16 ліпеня 2021 г.

Нягледзячы на тое, што ў папярэднія дзесяцігоддзі праваабарончая дзейнасць падвяргалася сістэматычным рэпрэсіям, маштаб рэпрэсій, якія праводзяцца супраць праваабаронцаў з 2021 года, непараўнальна большы. Па сутнасці гэта сістэматычныя масавыя пераследы, улічваючы колькасць закранутых людзей і разнастайнасць інструментаў, якія выкарыстоўваюцца для нападу на арганізацыі і індывідуальных асоб, якія займаюцца абаронай правоў чалавека.

Намераны характар гэтых рэпрэсій пацвярджаецца вялікай колькасцю міністэрстваў і ведамстваў, якія ўдзельнічаюць у рэпрэсіях супраць праваабаронцаў, а таксама публічнымі заявамі афіцыйных службовых асоб дзяржавы. Адказваючы на пытанне аб масавай ліквідацыі НДА ў інтэрв'ю *BBC*, якое было ўзята пасля пачатку гуманітарнага крызісу на мяжы Беларусі і ЕС,³⁵ выконваючы абавязкі прэзідэнта Аляксандр Лукашэнка сказаў: «Мы перарэжам усю брыдоту, якую вы [Захад] фінансуеце».³⁶ Палітычны і праваабарончы крызіс з'яўляецца вынікам скаардынаваных дзеянняў Камітэта дзяржаўнай бяспекі (КДБ), Галоўнага ўпраўлення па барацьбе з арганізаванай злачыннасцю і карупцыяй МУС Рэспублікі Беларусь (ГУБАЗіК), Міністэрства ўнутраных спраў (МУС) і яго тэрытарыяльных упраўленняў і падраздзяленняў, Следчага камітэта (СК), судаў усіх узроўняў, якія цалкам залежаць ад урада,³⁷ Генеральнай пракуратуры, Міністэрства юстыцыі (Мін'юст), Міністэрства інфармацыі (Мінінфарм) і іншых міністэрстваў і ведамстваў, Камітэта дзяржаўнага кантролю (КДК), а таксама дзяржаўных і падпарадкаваных дзяржаве СМІ. Беларускі ўрад таксама адмовіўся ад любога супрацоўніцтва з міжнароднымі праваабарончымі арганізацыямі, у тым ліку з Спецыяльным дакладчыкам ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі. У лютым 2023 года краіна

³⁵ Human Constanta, «Гуманітарны крызіс», 2022 г.

³⁶ BBC, [Беларускі Лукашэнка распавёў Бі-бі-сі: «Магчыма, мы дапамаглі мігрантам трапіць у Еўразвяз»](#), 19 лістапада 2021 г.

³⁷ Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [Беларусь: стварэнне незалежнай судовай сістэмы павінна стаць галоўным пунктам плана будучых рэформ, лічыць эксперт ААН](#), 26 кастрычніка 2020 г.; Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [Становішча ў галіне правоў чалавека ў Беларусі](#), (A/75/173), 17 ліпеня 2020 г., пп. 20-24; Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Справаздача Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), 4 траўня 2022 г., п. 82.

выйшла з Факультатыўнага пратакола да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах.³⁸

³⁸ Наша Ніва, [Беларусь хоча адмяніць свой удзел у важнай міжнароднай дамові](#), 18 жніўня 2022 г.

Лічбы, якія адлюстроўваюць маштаб крызісу

- Па стане на 28 лютага 2023 года не менш за 797 некамерцыйных арганізацый знаходзіліся ў працэсе прымусовай ліквідацыі, а 432 арганізацыі былі вымушаныя самаліквідавацца.³⁹ Усяго з 2020 года страцілі рэгістрацыю не менш за 1229 інстытуцыяналізаваных некамерцыйных арганізацый (грамадскіх аб'яднанняў, прафсаюзаў, фондаў, няўрадавых устаноў і асацыяцый), уключаючы ўсе вядучыя праваабарончыя НКА.
- Па стане на 28 сакавіка 2023 года сем адвакатаў былі затрыманыя, і як мінімум 92 адвакаты былі пазбаўленыя адвакацкай ліцэнзіі па рашэнні беларускіх уладаў.⁴⁰ Большасць з тых, хто быў пазбаўлены адвакацкай ліцэнзіі і быў затрыманы, вялі справы, звязаныя з правамі чалавека. Паведамляецца, што з лістапада 2021 года больш за 200 адвакатаў выйшлі з калегіі адвакатаў.⁴¹
- Па стане на 28 сакавіка 2023 года сем праваабаронцаў былі затрыманыя за сваю праваабарончую дзейнасць. Са жніўня 2020 года таксама не меней 12 праваабаронцаў былі затрыманыя па крымінальных абвінавачваннях;
- Па стане на 28 сакавіка 2023 г. 37 незалежных журналістаў былі затрыманыя за выкананне сваіх журналісцкіх абавязкаў і асвятленне сітуацыі з правамі чалавека;⁴²
- Па стане на 28 сакавіка 2023 года прынамсі пяць прафсаюзаў былі распушчаныя з-за таго, што яны ажыццяўлялі абарону правоў працоўных, а 31 сябра прафсаюзаў знаходзіўся пад вартай.⁴³ Як мінімум 16 з іх былі прыгавораны да турэмнага зняволення па сфабрыкаваных падставах у парушэнне іх права на справядлівы судовы разбор.⁴⁴

³⁹ Lawtrend, [Сітуацыя са свабодай асацыяцыі і арганізацыямі грамадзянскай супольнасці Рэспублікі Беларусь: агляд за снежань 2022 г.](#), Снежань 2022 г.

⁴⁰ Defenders.by, [Важная інфармацыя](#),

⁴¹ Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Справаздача Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), 4 траўня 2022 г., п. 85.

⁴² Беларуская асацыяцыя журналістаў, [Рэпрэсіі супраць журналістаў у Беларусі 2023. Спіс калег у зняволенні](#), 10 чэрвеня 2022 г.

⁴³ Праваабарончы цэнтр «Вясна», [Праваабаронцы патрабуюць вызвалення незалежных прафсаюзных лідэраў](#), 6 студзеня 2023 г.

⁴⁴ Глобальны саюз IndustriALL, [«Беларусь абавязаная вызваліць затрыманых лідэраў прафсаюзаў»](#), 19 студзеня 2023 г.

Рэпрэсіі закранаюць шырокае кола сацыяльных груп. Па-першае, гэта тыя, хто атрымліваў падтрымку і паслугі ад ліквідаваных праваабарончых арганізацый: напрыклад, вельмі ўразлівыя людзі, людзі з інваліднасцю, людзі з сур'ёзнымі, хранічнымі ці невылечнымі захворваннямі, прадстаўнікі этнічных меншасцяў і мігранты. Гэтыя людзі засталіся без падтрымкі і дапамогі з боку грамадзянскай супольнасці.

Атмасфера беспакаранасці і страху прывяла да масавага зыходу з Беларусі праваабаронцаў, грамадзянскіх актывістаў, інтэлектуалаў і многіх простых людзей.⁴⁵ Па розных ацэнках, з'ехаць з краіны былі вымушаныя ад 100 000 да 300 000 чалавек.⁴⁶

Напрыканцы 2022 года ўрад і парламент Беларусі анансавалі некалькі заканадаўчых ініцыятыў, закліканых замацаваць новую палітыку ў адносінах да грамадзянскай супольнасці. Гэта ўключала ўнясенне паправак у Закон Рэспублікі Беларусь (РБ) «Аб грамадскіх аб'яднаннях» і ў Закон РБ «Аб палітычных партыях»,⁴⁷ прыняцце Закона РБ «Аб асновах грамадзянскай супольнасці»,⁴⁸ а таксама ўнясенне змяненняў у Закон РБ «Аб мясцовым кіраванні і самакіраванні».⁴⁹

III — Рэпрэсіўны інструментарый, які ўжываюць ўлады Беларусі супраць праваабарончых арганізацый і праваабаронцаў

Беларускія ўлады выкарыстоўваюць шырокі спектр інструментаў для прыпынення дзейнасці і пераследу грамадзянскай супольнасці ў краіне. Да іх адносяцца меры, накіраваныя на ліквідацыю НДА і нефармальных ініцыятыў, крывіналізацыя і забарона праваабарончай дзейнасці, і крывінальны пераслед уцягнутых у яе людзей, пастаноўка праваабаронцаў (напрыклад, незалежных юрыстаў ці сябраў прафсаюзаў) пад строгі кантроль з боку выканаўчай улады,

⁴⁵ Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Справаздача Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), 4 траўня 2022 г., п. 123.

⁴⁶ Reuters, [«Беларусь плануе прыняць закон аб пазбаўленні грамадзянства апазіцыянераў, якія эмігравалі, кажа міністр»](#), 6 верасня 2022 г.

⁴⁷ LawTrend, [«Змяненні ў законы аб грамадскіх аб'яднаннях і палітычных партыях \(праект закона\)»](#), студзень 2023 г.

⁴⁸ LawTrend, [«Аналіз праекта закона «Аб асновах грамадзянскай супольнасці»»](#), снежань 2022 г.

⁴⁹ LawTrend, [«Новае ў беларускім заканадаўстве аб НДА: планы на 2023 год»](#), студзень 2023 г.

стыгматызацыя незалежных праваабаронцаў у дзяржаўнай прапагандзе і іншыя формы пераследу (напрыклад, пераслед сваякоў і родных праваабаронцаў).

Гэтыя рэпрэсіўныя метады ўплываюць на розныя аспекты праваабарончай дзейнасці, пачынаючы ад прававога статусу НДА і сканчваючы іх грамадскім іміджам. Беларускі дзяржаўны апарат фактычна стварыў рэпрэсіўную экасістэму, накіраваную супраць любой арганізацыі ці групы ў грамадзянскай супольнасці, якую ён лічыць нелаяльнай.

3.1 Ліквідацыя афіцыйна зарэгістраваных праваабарончых арганізацыяў і роспуск нефармальных ініцыятываў

Разбурэнне праваабарончых ініцыятыў і арганізацый пачалося ў 2021 годзе. Улады ажыццяўляюць гэты працэс адным з двух шляхоў: 1) шляхам пазбаўлення НДА дзяржаўнай рэгістрацыі (прымусовай ліквідацыі) і прыцягнення іх працаўнікоў і сябраў да крымінальнай адказнасці за дзейнасць ад імя незарэгістраванай арганізацыі; або 2) разглядаючы арганізацыі або ініцыятывы як «экстрэмісцкія» і прыцягваючы іх супрацоўнікаў, сябраў, прыхільнікаў ці нават іх бенефіцыяраў або аўдыторыю да крымінальнай адказнасці за ўзаемадзеянне з імі або за іх падтрымку якім-небудзь чынам.

3.1.1 Прымусовая ліквідацыя НДА

У ліпені 2021 года⁵⁰ пракацілася хваля ператрусаў супраць не менш як 45 дамоў праваабаронцаў і офісаў НДА, якая закранула як мінімум 17 арганізацый; гэта стала нападам беларускіх уладаў на арганізаваную незалежную грамадзянскую супольнасць. 22 ліпеня 2021 года Лукашэнка заявіў: «У невялікай краіне, Беларусі, панастваралі пад дзве тысячы недзяржаўных і некамерцыйных арганізацый — бандытаў і замежных агентаў».⁵¹ 23 ліпеня 2021 года самае меншае 48 НДА, раней афіцыйна зарэгістраваных як няўрадавыя арганізацыі,

⁵⁰ ОМСТ, «[Беларусь: новая хваля ператрусаў і арыштаў праваабаронцаў і журналістаў](#)», 16 ліпеня 2021 г. БЕЛСАТ, «[Масавыя затрыманні і ператрусы па ўсёй Беларусі: хто стаў мільённым рэжыму 14 ліпеня](#)», 15 ліпеня 2021 г.

⁵¹ БЕЛТА, «[Ад ядзернай бяспекі да нарошчвання экспарту — Лукашэнка сабраў нараду з кіраўніцтвам Саўміна](#)», 22 ліпеня 2021 г.

даведаліся, што будучь ліквідаваны і зняты з рэгістрацыі па рашэннях мясцовых улад.⁵²

Па стане на 28 лютага 2023 г., па дадзеных маніторынгу LawTrend, у стадыі прымусовай ліквідацыі знаходзіліся 797 некамерцыйных арганізацый. Працягваюць узбуджаць новыя справы. Усяго з ліпеня 2021 года ліквідавана не менш за 1229 інстытуцыяналізаваных некамерцыйных арганізацый (грамадскія аб'яднанні, прафсаюзы, фонды, няўрадавыя ўстановы і асацыяцыі).⁵³ Ліквідаваны ўсе асноўныя нацыянальныя праваабарончыя арганізацыі, у тым ліку Беларуская асацыяцыя журналістаў, Грамадскае аб'яднанне «Экадом», Беларускі ПЭН-цэнтр, Беларускі Хельсінскі камітэт, Міжнароднае грамадскае аб'яднанне «Гендэрныя перспектывы», Цэнтр прававой трансфармацыі Lawtrend, Офіс па правах людзей з інваліднасцю, Офіс эўрапейскай экспертызы і камунікацый, Грамадскае аб'яднанне «Прававая ініцыятыва», Human Constanta, Грамадскае аб'яднанне «Звяно». На момант падрыхтоўкі гэтай справаздачы ў краіне больш не засталася прафесійных праваабарончых арганізацый, якія маюць афіцыйную рэгістрацыю.

Паказальны выпадак: ліквідацыя Грамадскага аб'яднання «Звяно»

«Звяно» — гэта грамадскае аб'яднанне, афіцыйна зарэгістраванае ў Беларусі ў 2013 годзе. Яно займалася адукацыяй у галіне правоў чалавека і садзейнічала ўдзелу грамадзян у грамадскім і палітычным жыцці. 5 красавіка 2021 года **Таццяна Гацура-Яварская** і чацвёра іншых сябраў ГА «Звяно» былі адвольна затрыманы ў Мінску пасля арганізацыі выставы пад назвай «Машына дышае, а я — не», якая праліла святло на барацьбу медыкаў падчас крызісу COVID-19 і на палітызацыю аховы здароўя ў Беларусі. Ім прысудзілі сем содняў адміністрацыйнага арышту. Пасля адміністрацыйнага арышту Таццяне прад'явілі абвінавачанне ў «арганізацыі масавых беспарадкаў» (арт. 342 КК РБ).

⁵² У адпаведнасці з нацыянальным заканадаўствам Рэспублікі Беларусь, НДА, зарэгістраваная як недзяржаўная арганізацыя, можа быць ліквідавана органам мясцовага самакіравання, які яе зарэгістраваў, тады як НДА, зарэгістраваная як грамадскае аб'яднанне, ліквідуецца па рашэнні суда.

⁵³ Lawtrend, [Сітуацыя са свабодай асацыяцый і арганізацыямі грамадзянскай супольнасці Рэспублікі Беларусь: агляд за снежань 2022 г.](#), Снежань 2022 г.

9 чэрвеня 2021 года Мін'юст Беларусі вынес ГА «Звяно» пісьмовае папярэджанне, заявіўшы, што яно парушыла нацыянальнае заканадаўства, паколькі толькі Міністэрству аховы здароўя дазволена ажыццяўляць маніторынг сістэмы аховы здароўя падчас пандэміі COVID-19.⁵⁴ Арганізацыя абскардзіла папярэджанне, але прайграла суд.

У жніўні 2021 года Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь звярнулася ў Мінскі гарадскі суд з хадайніцтвам аб пазбаўленні Грамадскага аб'яднання «Звяно» дзяржаўнай рэгістрацыі і аб яго ліквідацыі. 5 кастрычніка 2021 года суд вынес рашэнне на карысць Мін'юста, а 17 студзеня 2022 года Вярхоўны суд пакінуў у сіле рашэнне суда першай інстанцыі, пастанавіўшы, што ГА «Звяно» займаецца экстрэмісцкай і дыскрэдытуючай дзейнасцю. ГА «Звяно» стала апошняй з найбуйнейшых праваабарончых арганізацый, ліквідаваных па рашэнні суда.

Гэтая кампанія прымусовай ліквідацыі ахапіла ўсе сектары грамадзянскай супольнасці, у тым ліку **экалагічны** (Грамадскае аб'яднанне «Экадом», Цэнтр экалагічных рашэнняў, Грамадская арганізацыя «Ахова птушак Бацькаўшчыны» (АПБ)), **культурны** (Беларускі ПЭН-цэнтр, Саюз беларускіх пісьменнікаў, нацыянальныя аб'яднанні палякаў і літоўцаў), **сацыяльны** (Некамерцыйная краўдфандынгавая платформа «Імёны», фонд «Добра», Асацыяцыя «БелСетка антыСНІД»), **гендэрны** (Грамадскае аб'яднанне «Гендэрныя перспектывы», Грамадскае аб'яднанне «Радзіслава»), **спартовы** (Грамадскае аб'яднанне «Спартыўны Гродна 4X4», Спартовае грамадскае аб'яднанне «Падтрымка юных хакеістаў») і інш. У многіх выпадках гэтыя НДА ўключаліся ў працу, каб замест дзяржавы выканаць яе ролю ў тых сферах, у якіх яна павінна была б дзейнічаць. Татальная зачыстка ўсяго трэцяга сектара ў Беларусі закранула значна шырэйшыя пласты насельніцтва, пазбавіўшы ўразлівыя групы тых паслуг, якія дзяржава не аказвае.

Масавая прымусовая ліквідацыя адбывалася паралельна з аднаўленнем дзеяння артыкула 193-1 КК РБ, які забараняе дзейнасць незарэгістраваных ці

⁵⁴ ОМСТ, [«Беларусь: перашкоды на шляху да свабоды аб'яднанняў у Грамадскага аб'яднання «Звяно»](#), 16 чэрвеня 2021 г.

ліквідаваных арганізацый.⁵⁵ Яшчэ ў 2011 годзе Эўрапейская камісія за дэмакратыю праз права (Венецыянская камісія) прааналізавала адпаведнасць артыкула 193-1 КК РБ міжнародным стандартам у галіне правоў чалавека і прыйшла да высновы, што гэты артыкул парушае правы на свабоду аб'яднання і свабоду выказвання меркаванняў. Камісія паставіла: «Сам факт таго, што грамадскае аб'яднанне не прайшло дзяржаўную рэгістрацыю, не можа быць падставай для пакарання за дзеянні, звязаныя з такім аб'яднаннем, паколькі гэта давала б дзяржаўным органам кантроль за сутнасцю права на свабоду аб'яднанняў».⁵⁶

Сёння беларускія органы ўлады спачатку прымусова закрываюць арганізацыі, а потым пачынаюць крымінальны пераслед тых, хто працягвае сваю дзейнасць. Тым, хто працягвае праваабарончую дзейнасць без рэгістрацыі, пагражае два гады пазбаўлення свабоды. Такім чынам, большая частка працы ў гэтым сектары вымушана праводзіцца ў падполлі ці працягвацца ў выгнанні.

Паказальныя выпадкі: крымінальныя справы па артыкуле 193-1 КК РБ у 2022 г.

У чэрвені 2022 года ў дачыненні да **дырэктаркі дабрачыннай арганізацыі «Гродзенскі дзіцячы хоспіс» Вольгі Вялічкі** была ўзбуджана крымінальная справа па артыкуле 193-1 КК РБ.⁵⁷ 20 жніўня 2021 года Гродзенскі абласны суд вынес рашэнне аб прымусовай ліквідацыі арганізацыі, зарэгістраванай у 2008 годзе.⁵⁸

У лістападзе 2022 года ў хатах **сябраў «Саюза палякаў Беларусі»** — арганізацыі, якая абараняе правы і развівае культуру польскай меншасці ў Беларусі — прайшлі ператрусы, пасля чаго сябры гэтай арганізацыі былі арыштаваныя. Пазней Генпракуратура ўзбудзіла справу па артыкуле 193-1 КК

⁵⁵ Міжнародная федэрацыя за правы чалавека (FIDH), [Беларусь: новая папраўка да Крымінальнага кодэкса не пакідае прасторы для законнай праваабарончай дзейнасці](#), 31 студзеня 2022 г.

⁵⁶ Рада Еўропы, Эўрапейская камісія за дэмакратыю праз права (Венецыянская камісія), [«Даведка аб адпаведнасці артыкула 193-1 \(аб правах незарэгістраваных аб'яднанняў\) Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь універсальным стандартам правоў чалавека»](#), 18 кастрычніка 2011 г.

⁵⁷ Hrodna.Life, [«Супраць дырэктаркі Гродзенскага дзіцячага хоспіса завялі новую крымінальную справу — па нядаўна адроджаным артыкуле КК»](#), 20 чэрвеня 2022 г.

⁵⁸ Hrodna.Life, [«Гродзенскі дзіцячы хоспіс знаходзіцца ў стадыі ліквідацыі»](#), 25 кастрычніка 2021 г.

РБ у дачыненні да некалькіх асоб, маючых адносіны да працы арганізацыі, з-за таго, што яна не прайшла рэгістрацыю.⁵⁹ У сакавіку мінулага года лідэры арганізацыі былі затрыманыя па крымінальных абвінавачаннях ў экстрэмізме. Аднак канфлікт арганізацыі зь беларускімі ўладамі бярэ свой пачатак яшчэ ў 2005 годзе.

Змены ў заканадаўстве аб СМІ адзначыліся ўвядзеннем новых абмежаванняў на рэгістрацыю СМІ і спрашчэннем працэдуры спынення іх дзейнасці, а таксама прыняццем дадатковых падстаў для блакіроўкі інтэрнэт-СМІ і істотнымі абмежаваннямі правоў журналістаў.⁶⁰ Па стане на чэрвень 2022 года заблакаваныя як мінімум 33 незалежныя СМІ і 12 газет забароненыя да друку.⁶¹ Больш падрабязную інфармацыю пра рэпрэсіі ў дачыненні да незалежных СМІ можна знайсці ў сумеснай справаздачы OMCT і «Рэпарцёраў без межаў» (RSF), апублікаванай у жніўні 2021 года.

3.1.2 Аднясенне праваабарончых ініцыятыў да экстрэмісцкіх фармаванняў

Сукупнасць антыэкстрэмісцкіх палажэнняў, нядаўна ўведзеных у беларускае заканадаўства, дазваляе дзяржаве класіфікаваць любую арганізацыю або фармальную / нефармальную групу як экстрэмісцкую і забараніць яе. Апошнія папраўкі да Закона Рэспублікі Беларусь «Аб супрацьдзеянні экстрэмізму», прынятыя ў 2021 годзе, прыводзяць празмерна шырокае вызначэнне тэрміна «экстрэмізм» у дадатак да пераліку з 18 расплывістых дзеянняў, якія лічацца пагражаючымі «незалежнасці, тэрытарыяльнай цэласнасці, суверэнітэту, асновам канстытуцыйнага ладу».⁶² Артыкул 1 гэтага Закона прадугледжвае, што групы асоб могуць быць класіфікаваныя як «экстрэмісцкае фармаванне» па

⁵⁹ Наша Ніва, [Праваабаронцы: сябры непрызнанага Саюза палякаў не першыя, на каго завялі справу па гэтым артыкуле](#), 14 лістапада 2022 г.

⁶⁰ Беларуская асацыяцыя журналістаў, [Закон «Аб СМІ». Ключавыя моманты змен і аналіз ужывання іх на практыцы](#), 23 сакавіка 2022 г.

⁶¹ Беларуская асацыяцыя журналістаў, [Інфармацыя пра рэпрэсіі супраць АСНОЎНЫХ грамадска-палітычных медыяў](#), 30 чэрвеня 2022 г.

⁶² Закон Рэспублікі Беларусь «Аб супрацьдзеянні экстрэмізму» ад 4 студзеня 2007 г. № 203-3 (са змяненнямі ад 16 чэрвеня 2021 г.), Артыкул 1.

аднаасобным меркаванні МУС або КДБ, рашэнне якіх не падлягае абскарджанню ў судзе.⁶³ Згодна з гэтым Законом: «Экстрэмісцкае фармаванне — група грамадзян, якая ажыццяўляе экстрэмісцкую дзейнасць, альбо аказвае іншае садзейнічанне экстрэмісцкай дзейнасці, альбо прызнае магчымасць яе ажыццяўлення ў сваёй дзейнасці, альбо фінансуе экстрэмісцкую дзейнасць».

Гэтыя палажэнні дапаўняюць ранейшую класіфікацыю «экстрэмісцкай арганізацыі» («Экстрэмісцкая арганізацыя — арганізацыя, якая ажыццяўляе або садзейнічае экстрэмісцкай дзейнасці, альбо прызнае магчымасць здзяйснення гэтага ў рамках сваёй дзейнасці, альбо фінансуе экстрэмісцкую дзейнасць і прызнана такой судом»). Гэта азначае, што цяпер да «экстрэмісцкіх» можна аднесці неабмежаванае кола груп і аб'яднанняў, паколькі гэтае вызначэнне не патрабуе ад іх непасрэднага ўдзелу ў якіх-небудзь «экстрэмісцкіх» дзеяннях. Гэтыя «фармаванні» звычайна ўносяцца ў Спіс арганізацый, фарміраванняў, індывідуальных прадпрымальнікаў, якія маюць дачыненне да экстрэмісцкай дзейнасці (Спіс экстрэмісцкіх фарміраванняў), які вядзе МУС.⁶⁴ Удзел у экстрэмісцкім фармаванні з'яўляецца крымінальным злачынствам паводле ч. 3 арт. 361-1 КК РБ са зменамі, унесенымі ў 2021 годзе.

Да экстрэмісцкіх фармаванняў былі аднесены шматлікія ініцыятывы, СМІ і арганізацыі. У іх лік уваходзяць Фонд салідарнасці дапамогі ахвярам парушэнняў правоў чалавека BYSOL, Радзе свабода / Радзе Еўропа, незалежны тэлеканал «Белсат», інфармацыйнае агенцтва «БелаПАН», Еўрарадыё, СМІ HrodnaLife, СМІ «Наша Ніва», праваабарончая арганізацыя «Наш Дом», Прафесійны саюз беларусаў у Брытаніі (PUBB) і інш. Штогод сотні, калі не тысячы людзей арыштоўваюцца па крымінальных ці адміністрацыйных абвінавачваннях проста за падпіску на старонкі арганізацый, аднесеныя да экстрэмісцкіх фармаванняў, у сацыяльных сетках ці за рэпосты, лайкі ці каментары да іх публікацый.

⁶³ Закон Рэспублікі Беларусь [«Аб супрацьдзеянні экстрэмізму»](#) ад 4 студзеня 2007 г. № 203-З (са змяненнямі ад 16 чэрвеня 2021 г.), Артыкул 1.

⁶⁴ Міністэрства ўнутраных спраў Рэспублікі Беларусь, [«Аб мерах супрацьдзеяння экстрэмізму і рэабілітацыі нацызму»](#) (даступна на расейскай мове толькі праз VPN).

Паказальныя выпадкі: групы, аднесеныя да экстрэмісцкіх арганізацый / фарміраванняў

У лістападзе 2021 года КДБ класіфікаваў незалежнае інфармацыйнае агенцтва «БелаПАН» як экстрэмісцкае фарміраванне. 6 кастрычніка **Андрэй Аляксандраў, Ірына Леўшына і Зміцер Наважылаў**, якія працавалі ў «БелаПАН», былі асуджаныя да 14, 4 і 6 гадоў пазбаўлення волі адпаведна па розных абвінавачаннях, прадугледжаных артыкулам 361-1 КК РБ (Стварэнне экстрэмісцкага фармавання або ўдзел у ім).

У чэрвені 2022 года Вярхоўны суд Рэспублікі Беларусь прызнаў незалежнае СМІ *TUT.BY* экстрэмісцкай арганізацыяй. Дзейнасць арганізацыі на тэрыторыі Беларусі была забаронена, а яе лагатыпы сталі па-за законам. Пераслед *TUT.BY* пачаўся ў 2021 годзе з арышту яго галоўнага рэдактара і як мінімум двух журналістаў.

19 кастрычніка 2022 года экалагічная арганізацыя «Экадом» была прызнана экстрэмісцкім фармаваннем — гэта была першая справа такога кшталту аб ліквідацыі НДА.⁶⁵ Пакуль незразумела, ці будуць прад'яўлены абвінавачанні каму-небудзь з яе былых чальцаў або сябраў.

7 сакавіка 2023 года высветлілася, што КДБ адвольна аднёс Беларускаю асацыяцыю журналістаў (БАЖ) да «экстрэмісцкага фармавання» і забараніў яе дзейнасць. Гэта робіць БАЖ першай праваабарончай арганізацыяй, аднесенай да экстрэмісцкіх фармаванняў.⁶⁶

3.2 Крыміналізацыя праваабарончай дзейнасці

Новае заканадаўства, прынятае ў 2021 годзе, класіфікавала пэўную праваабарончую дзейнасць як «экстрэмісцкую». У адпаведнасці з артыкулам 1 Закона «Аб супрацьдзеянні экстрэмізму» любая дзейнасць асобных асоб, палітычных партый, нацыянальных або міжнародных арганізацый, якая лічыцца прычыняючай шкоду незалежнасці, тэрытарыяльнай цэласнасці, суверэнітэту, асновам канстытуцыйнага ладу і грамадскай бяспекі, класіфікуецца як

⁶⁵ Reform.by, [«Экалагічную арганізацыю «Экадом» прызналі экстрэмісцкім фармаваннем»](#), 19 кастрычніка 2022 г.

⁶⁶ Абсерваторыя па абароне правоў праваабаронцаў, [Беларусь: Беларуская асацыяцыя журналістаў прызнана экстрэмісцкім фарміраваннем](#), 15 сакавіка 2023 г.

«экстрэмісцкая»⁶⁷. На практыцы гэта ставіць па-за законам усю праваабарончую і медыя-дзейнасць, звязаную з асвятленнем сітуацыі з правамі чалавека або міжнародных злачынстваў, учыненых дзяржаўнымі службовымі асобамі, паколькі беларускія органы дзяржаўнай улады адмаўляюць учыненне якіх-небудзь парушэнняў правоў чалавека з 2020 года і лічаць любую крытыку прычыняючай шкоду дзяржаве. Акрамя таго, «фінансаванне экстрэмісцкай дзейнасці» (арт. 361-2 КК РБ), «садзейнічанне экстрэмісцкай дзейнасці» (арт. 361-4 КК РБ) і «праходжанне навучання або іншай падрыхтоўкі для ўдзелу ў экстрэмісцкай дзейнасці» (арт. 361-5 КК РБ) зараз з'яўляюцца крымінальнымі злачынствамі.⁶⁸ Таксама была пашырана адміністрацыйная адказнасць за аналагічныя правапарушэнні.

«Заклікі да прымянення санкцый у дачыненні да Рэспублікі Беларусь, яе грамадзян і арганізацый» сталі крымінальным злачынствам згодна з артыкулам 361 КК РБ. Пры гэтым складзі артыкулаў «абраза прадстаўніка ўлады (або яго родных)» (арт. 369 КК РБ) і «дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь» (арт. 369-1 КК РБ) былі зменены і пашыраны.

Пераsledы па матывах «антыэкстрэмізму» дасягнулі асабліва беспрэцэдэнтнага ўзроўню ў 2021-2022 гадах.⁶⁹ Па дадзеных Праваабарончага цэнтру «Вясна», з моманту іх увядзення па артыкулах 369 і 369-1 КК РБ было арыштавана больш за 400 чалавек.

⁶⁷ Закон Рэспублікі Беларусь [«Аб супрацьдзеянні экстрэмізму»](#) ад 4 студзеня 2007 г. № 203-3 (са змяненнямі ад 16 чэрвеня 2021 г.), Артыкул 1.

⁶⁸ Закон Рэспублікі Беларусь ад 26 таўня 2021 г. № 112-3 [«Аб змене кодэксаў па пытаннях крымінальнай адказнасці»](#), прыняты 7 траўня 2021 г.

⁶⁹ ARTICLE 19, Human Constanta, [Беларусь: права на свабоду выказвання меркаванняў і абмежаванні на «экстрэмізм»](#), 18 сакавіка 2021 г.; Міжнародны цэнтр некамерцыйнага права, [Аналіз заканадаўства Рэспублікі Беларусь аб супрацьдзеянні экстрэмізму і недапушчэнні рэабілітацыі нацызму](#), 28 ліпеня 2021 г.; Міжнародны цэнтр некамерцыйнага права, [Абноўленая інфармацыя аб новых абмежавальных законапраектах у Беларусі](#), травень 2021 г.; Human Constanta, [Аналіз зменаў у антыэкстрэмісцкае заканадаўства \(агляд праз прызму міжнародных абавязацельстваў Беларусі ў галіне правоў чалавека\)](#), 5 сакавіка 2021 г.; Human Constanta, [Агляд барацьбы з «экстрэмізмам» у Беларусі за ліпень-верасень 2022 г.](#); Human Constanta, [Пагрозы пакараннем смерцю — агляд барацьбы з «экстрэмізмам» у Беларусі за красавік-чэрвень 2022 г.](#); Human Constanta, [«Экстрэмізм» на фоне вайны — агляд барацьбы з «экстрэмізмам» у Беларусі за студзень-сакавік 2022 г.](#); Human Constanta, [Агляд барацьбы з «экстрэмізмам» у Беларусі за кастрычнік-снежань 2021 г.](#); Human Constanta, [Барацьба з «экстрэмізмам» са смяротнымі зыходамі — агляд тэндэнцый за жнівень і верасень 2021 г.](#); Human Constanta, [Агляд барацьбы з «экстрэмізмам» у Беларусі за чэрвень і ліпень 2021 г.](#); Human Constanta, [Агляд барацьбы з «экстрэмізмам» у Беларусі за красавік-травень 2021 г.](#); Human Constanta, [Агляд барацьбы з «экстрэмізмам» у Беларусі за студзень-сакавік 2021 г.](#); Human Constanta, [Агляд барацьбы з «экстрэмізмам» у Беларусі за лістапад-снежань 2020 г.](#); Human Constanta, [Агляд барацьбы з «экстрэмізмам» у Беларусі за ліпень-кастрычнік 2020 г.](#)

Паказальны выпадак: крымінальны пераслед Аляксандра Данілевіча

Аляксандр Данілевіч, адвакат, выкладчык, быў затрыманы 20 траўня 2022 года ў рамках крымінальнай справы па артыкуле 361-3 КК РБ («Заклікі да мер абмежавальнага характару (санкцыяў), іншых дзеянняў, накіраваных на прычыненне шкоды нацыянальнай бяспецы Рэспублікі Беларусь» («заклікі да санкцый»)). З моманту затрымання Аляксандр знаходзіцца ў СІЗА КДБ. Падрабязнасці ўзбуджанай супраць яго крымінальнай справы невядомыя, паколькі яго адвакат знаходзіцца пад дзеяннем абавязацельства аб неразгалошванні. Незадоўга да затрымання Аляксандр падпісаў антываенны зварот адвакатаў на конт узброенай агрэсіі Расіі супраць Украіны, пасля чаго Беларуская калегія адвакатаў узбудзіла супраць яго дысцыплінарную вытворчасць. Яго таксама звольнілі з БДУ, дзе ён выкладаў на факультэце міжнародных адносін больш за 20 гадоў.⁷⁰

Папраўкі да Закона Рэспублікі Беларусь «Аб масавых мерапрыемствах», прынятыя 24 траўня 2021 года, легітымізавалі існуючую раней дзяржаўную практыку забароны прамых трансляцый несанкцыянаваных масавых мерапрыемстваў⁷¹ (гл. выш. выпадак Кацярыны Андрэевай і Дар'і Чульцовай). Закон «Аб сродках масавай інфармацыі» (са зменамі і дапаўненнямі ад 26 чэрвеня 2021 г.) цяпер забараняе распаўсюджванне вынікаў неакрэдытаваных апытанняў грамадскай думкі аб грамадска-палітычнай сітуацыі ў краіне, аб рэспубліканскіх рэферэндумах, аб выбарах прэзідэнта, аб парламенцкіх і мясцовых выбарах, а таксама распаўсюджванне гіперспасылак на справаздачы/даклады і/або матэрыялы, якія змяшчаюць інфармацыю, забароненую да распаўсюджвання ў СМІ або ў сетцы Інтэрнэт.⁷² Прынятыя папраўкі таксама забараняюць журналістам «дыскрэдытаваць» дзяржаву, фактычна забараняючы любую крытыку дзяржавы.

⁷⁰ Праваабарончы цэнтр «Вясна», [Палітвязьень: Аляксандр Данілевіч](#)

⁷¹ Закон Рэспублікі Беларусь ад 24 траўня 2021 года № 108-3 [«Аб змяненні Закона Рэспублікі Беларусь «Аб масавых мерапрыемствах у Рэспубліцы Беларусь»»](#).

⁷² Закон Рэспублікі Беларусь ад 17 ліпеня 2008 г. № 427-3 [«Аб сродках масавай інфармацыі»](#).

У мэтах барацьбы з грамадскай салідарнасцю, якая ўзнікла пасля першых рэпрэсій 2020 года, беларускія ўлады пераследуюць людзей, якія збіралі грошы для выплаты штрафаў і пакрыцця іншых пакаранняў, або аказвалі дапамогу ў іншых формах ахвярам парушэнняў правоў, абвінавачаным у «арганізацыі масавых беспарадкаў». За гэтую дзейнасць былі асуджаныя некалькі праваабаронцаў.

Паказальныя выпадкі: крымінальны пераслед за «фінансаванне беспарадкаў»

У студзені 2021 года па крымінальных абвінавачаннях былі затрыманыя кіраўнік гомельскага офіса «Вясны» **Леанід Судаленка** і два валанцёры: **Таццяна Ласіца** і **Марыя Тарасенка**. У лістападзе 2021 года Леанід Судаленка і Таццяна Ласіца былі прызнаныя вінаватымі ў «арганізацыі і падрыхтоўцы дзеянняў, якія груба парушаюць грамадскі парадак» (часткі 1 і 2 артыкула 342 КК РБ). Іх абвінавацілі ў аказанні фінансавай дапамогі пратэстоўцам, тады як насамрэч гэта была або гуманітарная дапамога ўразлівым групам насельніцтва, або прадастаўленне падтрымкі для атрымання юрыдычнай дапамогі. Абвінавачанні былі падмацаваныя абсурднымі «даказамі»; напрыклад, пастом Судаленка ў сацыяльнай сетцы Facebook з прапановай купіць дровы для сям'і чалавека, які абвінавачваецца ў «масавых беспарадках» у сувязі з мірнымі пратэстамі 2020 года. Леаніду прысудзілі тры гады пазбаўлення волі, Таццяне — два з паловай гады.⁷³ У верасні 2022 года Таццяна была памілаваная і вызваленая.⁷⁴ Яшчэ адна валанцёрка «Вясны» — Марыя Тарасенка, чья справа была перададзена ў суд у рамках той жа крымінальнай справы, — паспела пакінуць Беларусь да пачатку суда.⁷⁵

12 студзеня 2021 года журналісты і праваабаронцы **Андрэй Аляксандраў** і **Ірына Злобіна** былі затрыманыя паводле абвінавачання ў «фінансаванні масавых беспарадкаў» (па артыкуле 342 КК РБ). У МУС заявілі, што са жніўня 2020 года па лістапад 2020 года яны аплацілі 250 штрафаў ад імя

⁷³ Абсерваторыя па абароне правоў праваабаронцаў, [«Беларусь: праваабарончыя арганізацыі заклікаюць улады спыніць палітычна матываваныя пераследы»](#), 3 лістапада 2021 г.

⁷⁴ Reform.by, [«Таццяна Ласіца памілаваная»](#), 24 верасня 2022 г.

⁷⁵ Праваабарончы цэнтр «Вясна», [«Актывісты «Вясны» Леанід Судаленка і Таццяна Ласіца прыгавораны да 3 і 2,5 гадоў пазбаўлення волі»](#), 3 лістапада 2021 года.

пратэстоўцаў. У чэрвені 2021 года Андрэю дадаткова прад'явілі абвінавачанні ў здрадзе дзяржаве (арт. 356 КК РБ) і ва ўхіленні ад выплаты падаткаў (арт. 243 КК РБ). Ірыне дадаткова прад'явілі абвінавачанне ў здрадзе дзяржаве (артыкул 356 КК). Калі ў красавіку 2022 года пачаўся суд, высветлілася, што Андрэю таксама прад'яўлена абвінавачанне ва ўдзеі ў экстрэмісцкім фармаванні (арт. 361-1 КК РБ). 6 кастрычніка 2022 года Андрэю прысудзілі 14 гадоў пазбаўлення волі, а Ірыны — 9 гадоў.⁷⁶

3.3 Крымінальныя і адміністрацыйныя затрыманы праваабаронцаў на непалітычных абвінавачаннях

Праваабаронцы не толькі падвяргаюцца крымінальнаму пераследу ў адпаведнасці з нядаўна прынятым антыэкстрэмісцкім заканадаўствам, але і ў адпаведнасці з крымінальным і адміністрацыйным заканадаўствам. Напрыклад, ім ставяць у віну злачынствы, якія фігуруюць у «неполітычных» артыкулах Крымінальнага кодэкса, такіх як «ухіленне ад выплаты падаткаў»,⁷⁷ або «нявыплата камунальных паслуг»,⁷⁸ калі ў праваахоўных органаў недастаткова інфармацыі або доказаў для таго, каб даказаць дачыненне асоб да экстрэмісцкай дзейнасці, або каб адцягнуць увагу міжнароднай супольнасці ад спраў, па якіх гэтыя асобы праходзяць.

Паказальныя выпадкі: крымінальны пераслед Алесь Бяляцкага, Валянціна Стэфановіча і Уладзіміра Лабковіча з Праваабарончага цэнтру «Вясна»

Старшыня Праваабарончага цэнтру «Вясна», лаўрэат Нобелеўскай прэміі міру 2022 года **Алесь Бяляцкі** быў затрыманы ў ліпені 2021 года разам са сваімі калегамі **Валянцінам Стэфановічам** і **Уладзімірам Лабковічам** пасля масавых рэйдаў на арганізацыі грамадзянскай супольнасці. Усім траім першапачаткова было прад'яўлена абвінавачанне ва ўхіленні ад выплаты падаткаў (ч. 2 арт. 243 КК), што з'яўляецца паўтарэннем абвінавачанняў,

⁷⁶ Абсерваторыя па абароне правоў праваабаронцаў, [«Беларусь: крыміналізацыя незалежных журналістаў БелаПАН»](#), 19 кастрычніка 2022 г.

⁷⁷ Белсат, [«Прасілі сказаць, што не ўсе сілавікі кепскія». Праваабаронца Наста Лойка распавяла пра сваю справу](#), 17 жніўня 2021 года.

⁷⁸ RadioFreeEurope/Радыё Свабода, [«На фоне бесперапынных рэпрэсіяў два беларускія журналісты прысуджаны да 30 месяцаў турэмнага зняволення кожны»](#), 15 сакавіка 2022 г.

прад'яўленых Алесю ў 2011 годзе (калі сцвярджалася, што «Вясна» дзейнічала без дзяржаўнай рэгістрацыі і не плаціла падаткі). У верасні 2022 года гэтым праваабаронцам былі прад'яўленыя новыя абвінавачанні ў «кантрабандзе буйной сумы грошай арганізаванай групай» (ч. 4 арт. 228 КК РБ) і ў «фінансаванні групавых дзеянняў, якія груба парушаюць грамадскі парадак» (ч. 2 арт. 342 КК РБ).⁷⁹ Усе трое застаюцца пад вартай з ліпеня 2021 года. Суд пачаўся 5 студзеня 2023 года і быў азмрочаны шматлікімі працэсуальнымі парушэннямі. 3 сакавіка 2023 года Алесь Бяляцкі быў асуджаны да 10 гадоў пазбаўлення волі, Валянцін Стэфановіч — да 9 гадоў, Уладзімір Лабковіч — да 7 гадоў.⁸⁰

Крымінальны пераслед Сяргея Драздоўскага і Алега Граблеўскага з Офіса па правах людзей з інваліднасцю

У лютым 2021 года былі затрыманыя дырэктар Офіса па правах людзей з інваліднасцю **Сяргей Драздоўскі** і юрыст гэтай жа арганізацыі **Алег Граблеўскі**.⁸¹ Раней Дэпартамент фінансавых расследаванняў (ДФР) Камітэта дзяржаўнага кантролю Рэспублікі Беларусь правёў ператрус у памяшканні Офіса, канфіскаваўшы камп'ютарнае абсталяванне, тэлефоны і дакументы. Праваабаронцаў дапытвалі гадзінамі і адмаўлялі ім у доступе да адвакатаў. Граблеўскага прымусілі распрануцца, а Драздоўскаму давялося заставацца нерухомым на працягу сямі гадзін, што прычыняла яму моцны боль як інваліду-вазочніку.⁸² Абодвум праваабаронцам былі прад'яўленыя абвінавачванні ў махлярстве за меркаванае нямэтавае выкарыстанне дабрачынных ахвяраванняў і за аказанне дапамогі людзям, якія не маюць дакументальна

⁷⁹ Зеркало.іо, [«Кантрабанда і фінансаванне пратэстаў. Палітвязням праваабаронцам «Вясны» прад'явілі новыя абвінавачванні»](#), 26 верасня 2022 г.

⁸⁰ Абсерваторыя па абароне правоў праваабаронцаў, [«Беларусь: сябры «Вясны» — Алесь Бяляцкі, Валянцін Стэфановіч і Уладзімір Лабковіч — прысуджаныя да пазбаўлення волі»](#), 3 сакавіка 2023 г.

⁸¹ Упраўленне Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека, [«Беларусь: рэпрэсіі супраць праваабаронцаў узмацняюцца — экспертная думка»](#), 19 сакавіка 2021 г.

⁸² Упраўленне Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека, мандаты Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы праваабаронцаў; Рабочая група ААН па адвольных затрыманнях; Спецыяльны дакладчык па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі; Спецыяльны дакладчык па пытанні аб правах інвалідаў; Спецыяльны дакладчык па пытанні аб заахвочванні і абароне права на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выказанне; Спецыяльны дакладчык па пытанні аб праве на свабоду мірных сходаў і праве на асацыяцыю; Спецыяльны дакладчык па пытанні аб незалежнасці суддзяў і адвакатаў; Спецыяльны дакладчык па пытанні аб катаваннях і іншых жорсткіх, бесчалавечных або прыніжаючых годнасць відах абыходжання і пакарання, [Паведамленне AL BLR 4/2021](#), 12 сакавіка 2021 г.

пацверджанай інваліднасці.⁸³ Паведамляецца, што рэпрэсіі супраць Офіса абумоўлены ягоным супрацоўніцтвам з агенцтвамі ААН, і гэтае сцвярджанне пацвярджаецца заявай Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь.⁸⁴ Сяргея і Алега выпусцілі пад заклад у ліпені 2021 года.⁸⁵

Для забеспячэння працяглага ўтрымання праваабаронцаў пад вартай таксама выкарыстоўваецца адміністрацыйнае заканадаўства. Часцяком улады спачатку прад'яўляюць абвінавачванні ў такіх правапарушэннях, як хуліганства ці непадпарадкаванне супрацоўнікам міліцыі, і падвяргаюць праваабаронцаў адміністрацыйнаму арышту ці некалькім арыштам запар. Некаторых затрыманых прымушаюць даваць паказанні, пакуль яны знаходзяцца пад адміністрацыйным арыштам, а пазней іх пераводзяць у статус падазраваных па крымінальнай справе.

Паказальны выпадак: пераслед Насты Лойкі

6 верасня 2022 года вядомая беларуская праваабаронца была затрымана падчас прысутнасці на судовых слуханнях па так званай справе групы «Рэвалюцыйнае дзеянне»,⁸⁶ па якой судзілі палітвязняў, у тым ліку прадстаўніцу «Вясны» Марфу Рабкову. Насту вызвалілі 21 верасня 2021 года, калі яна адбыла адміністрацыйны тэрмін — 15 содняў. Але ў той жа дзень яе зноў затрымалі і пакаралі яшчэ 15 соднямі за «дробнае хуліганства» па Артыкуле 19.1 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адміністрацыйных правапарушэннях (КаАП РБ). Яна была вызвалена 6 кастрычніка 2022 года. Але 28 кастрычніка 2022 года яе ізноў арыштавалі і прысудзілі ёй чатыры тэрміны адміністрацыйнага арышту запар: 31 кастрычніка 2022, 14 лістапада 2022 года, 29 лістапада 2022 года і 14 снежня 2022 года.

На судовым слуханні 14 лістапада Наста паведаміла, што ў зняволенні яе

⁸³ Абсерваторыя па абароне правоў праваабаронцаў, [«Беларусь: адвольнае затрыманне Сяргея Драздоўскага і Алега Граблеўскага»](#), 12 лютага 2021 г.

⁸⁴ Пастаяннае прадстаўніцтва Рэспублікі Беларусь пры Аддзяленні ААН і іншых міжнародных арганізацыях у Жэневе, [«Аб няёмкім выкарыстанні фінансавых сродкаў \(прызначаных для аказання юрыдычнай дапамогі асобам з інваліднасцю і ахвярам дамашняга насілля\) персаналам Прадстаўніцтва ААН у Беларусі»](#), 12 кастрычніка 2021 г.

⁸⁵ Reform.by, [«Юрыст ліквідаванага «Офіса па правах людзей з інваліднасцю» пакінуў Беларусь»](#), 12 студзеня 2022 г.

⁸⁶ Цяперашні час: [«У судзе так захацелася дадому!»](#) Распавядаем пра справу Марфы Рабковай — 27-гадовай праваабаронцы «Вясны», якой пагражае 20 гадоў турмы», 12 траўня 2022 года.

катавалі і жорстка з ёю абыходзіліся. Абвінавачанні былі адхіленыя, і ніякага расследавання па іх пачата не было.⁸⁷ 28 кастрычніка 2022 года на Telegram-канале ГУБАЗіКа «Зводкі Цэнтра» з'явілася «відэа-прызнанне» з удзелам Насты.⁸⁸ 20 снежня 2022 года прапагандысцкае выданне «Советская Белоруссия (СБ)» апублікавала чарговую серыю меркаваных прызнанняў Насты.⁸⁹

24 снежня 2022 года Следчы камітэт Рэспублікі Беларусь прад'явіў Насце абвінавачанне ў «арганізацыі і падрыхтоўцы дзеянняў, якія груба парушаюць грамадскі парадак» (ч. 1 арт. 342 КК РБ) і ў «распальванні расавай, нацыянальнай, рэлігійнай ці іншай сацыяльнай варожасці ці няроўнасці» (ч.3 арт.130 КК РБ). Яна застаецца ў дасудовым зняволенні.

Патрапіўшы ў зняволенне, праваабаронцы сутыкаюцца з бесчалавечнымі і зневажальнымі ўмовамі ў месцах утрымання пад вартай. Зняволеныя, асуджаныя па палітычна матываваных абвінавачаннях, а таксама асобы, затрыманыя і зняволеныя пад варту за ажыццяўленне сваіх правоў чалавека, паведамляюць аб шырока распаўсюджаным прымяненні сілы і жорсткім абыходжанні, што таксама ўключае праблемы перапоўненасці месцаў утрымання пад вартай і антысанітарных умоў утрымання.⁹⁰ У месцах пазбаўлення волі адміністрацыя ўстаноў часта выдае праваабаронцам для абавязковага нашэння на вопратцы жоўтую бірку, якая зазначае іх «схільнасць да экстрэмізму».⁹¹

3.4 Перашкаджэнне прадастаўленню незалежнай юрыдычнай дапамогі і масавае пазбаўленне статусу адваката

Паколькі пасля пратэстаў 2020 года многія практыкуючыя адвакаты, якія маюць юрыдычную адукацыю і досвед, узялі на сябе ролю праваабаронцаў, яны таксама сталі аб'ектам рэпрэсіўнай палітыкі дзяржавы. Напрыканцы 2022 года

⁸⁷ OMCT, [«Беларусь: праваабаронцу Насту Лойку ў зняволенні катавалі»](#), 18 лістапада 2022 г.

⁸⁸ Bel-news.by, [«6:0. Telegram у шосты раз выдаліў афіцыйны канал беларускага ГУБАЗіКа»](#), 20 красавіка 2022 года.

⁸⁹ SB.by, [«Шпіёнскую сетку пад выглядам валанцёраў-праваабаронцаў раскрылі супрацоўнікі ГУБАЗіК МУС. Валанцёры? Пацукі! або Як працуе агентура замежжа»](#), 20 снежня 2022 г.

⁹⁰ Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Справаздача Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), 4 траўня 2022 г., п. 74.

⁹¹ AP News, [«У Беларусі жоўтымі пазнакамі зазначаюць палітвязняў»](#), 4 чэрвеня 2021 г.

беларускія ўлады прымусілі амаль усіх незалежных адвакатаў спыніць сваю практыку, адклікаўшы іх ліцэнзіі адваката, кінуўшы іх за краты або прымусіўшы іх пакінуць краіну, тым самым пазбавіўшы ахвяраў парушэнняў правоў чалавека якой-небудзь незалежнай юрыдычнай дапамогі.

Ужыванне нядаўна змененых беларускіх законаў рэальна абмяжоўвае незалежнасць адвакатаў, падвяргаючы іх дзейнасць празмернаму кантролю з боку ўладаў, у прыватнасці з боку Міністэрства юстыцыі. Гэтыя заканадаўчыя папраўкі былі накіраваныя на тое, каб даць уладам неабмежаваную свабоду дзеянняў у рэгуляванні адвакацкай дзейнасці. Падобны празмерны кантроль не апраўданы якой-небудзь вострай неабходнасцю і ўскладае неадпаведны цяжар на практыкуючых адвакатаў.

Папраўкі да заканадаўства, прынятыя ў 2021 годзе і ўзмацніўшыя жорсткасць кантролю над юрыдычнай практыкай, уключаюць наступнае:

- Ліквідацыя ўсіх формаў незалежнай юрыдычнай практыкі, прызначэнне «юрыдычных кансультацый» у якасці адзінай законнай формы юрыдычнай практыкі. Гэтыя юрыдычныя кансультацыі не з'яўляюцца незалежнымі, паколькі іх склад павінен вызначацца тэрытарыяльнай калегіяй адвакатаў па ўзгадненні з Міністэрствам юстыцыі, а іх дзейнасць рэгулюецца Рэспубліканскай калегіяй адвакатаў ва ўзаемадзеянні з Міністэрствам юстыцыі;⁹²
- Пашырэнне паўнамоцтваў Міністэрства юстыцыі:⁹³
 - права аднаасобна распрацоўваць правілы прафесійнай этыкі адвакатаў без кансультацыі з адвакатамі ці аб'яднаннямі адвакатаў;
 - права вызначаць парадак чарговай і пазачарговай атэстацыі адвакатаў;

⁹² [Закон «Аб змене законаў па пытаннях адвакацкай дзейнасці»](#) № 113-3 ад 27 траўня 2021 г., арт. 3, абз. 22.

⁹³ [Закон «Аб змене законаў па пытаннях адвакацкай дзейнасці»](#) № 113-3 ад 27 траўня 2021 г., арт. 3, абз. 27.

- права кантраляваць выкананне адвакатамі заканадаўства, у тым ліку заканадаўства аб адвакатуры і адвакацкай дзейнасці, правіл прафесійнай этыкі і патрабаванняў ліцэнзавання адвакатаў;⁹⁴
- права зацвярджаць ці адхіляць кандыдатуры сябраў ці старшыні тэрытарыяльнай калегіі адвакатаў, а таксама прапаноўваць свае кандыдатуры ў выпадку адхілення прапанаваных кандыдатур двойчы.⁹⁵

З канца 2020 года беларускія ўлады праводзяць палітыку прымусовага і адвольнага пазбаўлення адвакацкага статусу тых адвакатаў, якіх лічаць нелаяльнымі. Паводле ацэнак, да пачатку 2022 года агульная колькасць сертыфікаваных юрыстаў у краіне скарацілася як мінімум на 150 у параўнанні з 2020 годам.⁹⁶

Згодна са статыстыкай, апублікаванай ініцыятывай «Права на абарону» ў 2023 годзе, адвакаты ў Беларусі сутыкнуліся з наступнымі формамі прымусовага пазбаўлення адвакацкай ліцэнзіі:

- пазбаўленне ліцэнзіі адваката па выніках чарговай або пазачарговай пераатэстацыі (52 адвакаты);
- пазбаўленне ліцэнзіі адваката па рашэнні дысцыплінарнага органа тэрытарыяльнай калегіі адвакатаў (32 адваката);
- спыненне дзеяння ліцэнзіі адваката па рашэнню Міністэрства юстыцыі на падставе прызнання паводзін адваката не сумяшчальным са званнем адваката (8 адвакатаў).

⁹⁴ [Закон «Аб змяненні законаў па пытаннях адвакацкай дзейнасці» № 113-З ад 27 траўня 2021 г., абз. 27.](#)

⁹⁵ [Закон «Аб змяненні законаў па пытаннях адвакацкай дзейнасці» № 113-З ад 27 траўня 2021 г., абз. 31.](#)

⁹⁶ RadioFreeEurope/Радые Свабода, [«У Беларусі пасля хвалі рэпрэсіяў стала на 150 адвакатаў менш»](#), 7 лютага 2022 г.

Па стане на 28 сакавіка 2023 года па рашэнні беларускіх уладаў адвакацкая ліцэнзія адклікана ў не менш як 92 адвакатаў.⁹⁷ Паведамляецца, што з лістапада 2021 года больш за 200 адвакатаў выйшлі са складу калегіі адвакатаў.⁹⁸

Паказальныя выпадкі: пазбаўленне ліцэнзіі адвакатаў па правах чалавека

Юрыст **Сяргей Зікрацкі**, які абараняў журналістку «Белсату» Кацярыну Андрэеву, журналістаў *TUT.by* і дырэктарку «Прэс-клуба» Алу Шарко, а таксама ўдзельнічаў у розных іншых справах аб парушэннях правоў чалавека, быў адхілены ад адвакацкай практыкі пасля таго, як не прайшоў пазачарговую пераатэстацыю. Працэдура пазбаўлення звання адваката была ініцыяваная Мін'юстам пасля каментароў Сяргея беларускім незалежным СМІ і пасля публікацый пастоў на ягоных старонках у сацыяльных сетках.⁹⁹

Ліцэнзія **Людмілы Казак** была адклікана рашэннем Кваліфікацыйнай камісіі Мін'юста, якая выявіла, што адвакат «не падпарадкавалася законнаму распараджэнню супрацоўніка міліцыі» і, такім чынам, здзейсніла «адміністрацыйнае правапарушэнне, прадугледжанае артыкулам 23.4 КаАП». Раней, калі яна прадстаўляла інтарэсы палітыка Марыі Калеснікавай, Людмілу затрымалі трое мужчын у масках, пасадзілі ў машыну без апазнавальных знакаў, а пасля аштрафавалі на падставе іх ананімных паказанняў супраць яе.¹⁰⁰

Рашэннем кваліфікацыйнай камісіі адвакацкай ліцэнзіі была пазбаўленая **Наталля Мацкевіч**, якая прадстаўляла інтарэсы палітвязняў і кандыдата ў прэзідэнты 2020 года Віктара Бабарыка. Яна была прызнана вінаватай у тым, што яна «перашкіджала ход дасудовага расследавання» і ў «неэтычных дзеяннях у адносінах да бакоў працэсу» за тое, што яна перабівала следчага, гаварыла адначасова са следчым і прырэчыла супраць паказанняў сведкаў абвінавачання.¹⁰¹

⁹⁷ Defenders.by, [Важная інфармацыя](#), 31 студзеня 2023 г.

⁹⁸ Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Справаздача Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), 4 траўня 2022 г., п. 85.

⁹⁹ Defenders.by, [Пераслед адвакатаў пасля выбараў 2020 года, Сяргей Зікрацкі](#), 21 ліпеня 2022 г.

¹⁰⁰ Юрысты для юрыстаў, [Заклапочанасць з нагоды пазбаўлення Людмілы Казак ліцэнзіі адваката](#), 14 красавіка 2021 г.

¹⁰¹ Міжнародная камісія юрыстаў, [«Беларусь: Калегіі адвакатаў варта аднавіць ліцэнзію адваката Наталлі Мацкевіч»](#), 28 кастрычніка 2021 г.

Гэтая тэндэнцыя масавага пазбаўлення адвакатаў адвакацкай ліцэнзіі парушае права адвакатаў на свабоду выказвання меркаванняў і права чалавека на атрыманне юрыдычнай дапамогі як адну з гарантый справядлівага судовага разбору, а таксама парушае права на працу. Праваабаронцам фактычна адмаўляюць у праве на доступ да юрыдычнай прафесіі, на стварэнне прафесійных аб'яднанняў або на свабоднае выказванне свайго меркавання без рызыкі пазбавіцца свайго адвакацкага статусу або падвергнуцца іншым санкцыям за так званыя «неэтычныя паводзіны».¹⁰²

Яшчэ адным важным пагаршэннем становішча адвакатаў з'яўляецца крымінальны пераслед адвакатаў-праваабаронцаў па розных падставах. Па стане на 28 сакавіка 2022 года не менш за сем адвакатаў-праваабаронцаў былі затрыманыя паводле палітычна матываваных крымінальных абвінавачанняў.

Паказальныя выпадкі: крымінальны пераслед адвакатаў

16 чэрвеня 2022 года Ленінскі раённы суд горада Мінска прысудзіў **Андрэю Мачалаву** — адвакату-праваабаронцу, вядомаму аказаннем юрыдычнай дапамогі ахвярам катаванняў, незалежным журналістам, праваабаронцам, грамадзянскім і палітычным дзеячам — два гады абмежавання волі з накіраваннем у папраўчую ўстанову адкрытага тыпу («хімія») за «выкарыстанне падробленага дакумента» па ч. 1 арт. 380 КК РБ.

Андрэя абвінавацілі ў выкарыстанні несапраўднага адвакацкага пасведчання і ў падробцы ордэра на ўдзел у крымінальным працэсе падчас судовага паседжання 17 і 18 чэрвеня 2021 года. 31 траўня 2021 года Дысцыплінарная камісія і рада Мінскай абласной калегіі адвакатаў адклікалі ў яго адвакацкую ліцэнзію «за здзяйсненне правін, несумяшчальных са званнем адваката». Апавяшчэнне аб пазбаўленні статусу адваката было адпраўлена па ранейшым адрасе Андрэя, гэта значыць ён не быў апавешчаны аб вынесеным рашэнні. Замест гэтага ён даведаўся пра гэтае рашэнне 18 чэрвеня 2021 года, калі прадстаўляў інтарэсы свайго кліента ў зале суда. Пазней у дачыненні да яго

¹⁰² Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Справаздача Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), Генеральная Асамблея ААН, A/75/173, 17 ліпеня 2020 г.

была распечатана справа па факце выкарыстання несапраўднага дакумента. Падчас судовага разбору права Андрэя на справядлівае судовае разбіральніцтва было парушана. Яму было адмоўлена ў праве атрымання юрыдычнай дапамогі пасля таго, як яго адвакат **Віталь Брагінец** быў змешчаны пад адміністрацыйны арышт, а суд адмовіўся перанесці судовы разбор да таго моманту, калі Віталь зможа прадстаўляць інтарэсы Андрэя, і адмовіўся дазволіць Андрэю выбраць сабе іншага адваката. У выніку Андрэя прадстаўляў прызначаны судом дзяжурны адвакат, якога ён не ведаў і з якім ён не меў магчымасці паразмаўляць загадзя.¹⁰³

Віталь Брагінец — адвакат Андрэя Мачалава і іншых праваабаронцаў і палітычных зняволеных, у тым ліку лаўрэата Нобелеўскай прэміі міру 2022 года Алеся Бяляцкага — быў змешчаны пад адміністрацыйны арышт у чэрвені 2022 года за непадпарадкаванне супрацоўніку міліцыі. Пасля адбыцця тэрміна адміністрацыйнага арышту ён быў змешчаны ў СІЗА. 5 жніўня 2022 г. кваліфікацыйная камісія пазбавіла Віталя ліцэнзіі адваката «за здзяйсненне правін, несумяшчальных са званнем адваката». З-за абавязацельстваў адвакатаў аб невыдаванні абвінавачвання, вылучаныя супраць Віталя, былі абвешчаныя толькі ў студзені 2023 года. Супраць яго былі вылучаныя, у прыватнасці, наступныя абвінавачванні: «распальванне іншай сацыяльнай варожасці і варожасці» (ч. 3 арт. 130 КК РБ), «заклікі да мер абмежавальнага характару (санкцыяў), іншых дзеянняў, накіраваных на прычыненне шкоды нацыянальнай бяспецы» (ч. 3 арт. 361 КК РБ), «стварэнне экстрэмісцкага фарміравання або ўдзел у ім» (ч. 1 арт. 361-1 КК РБ), «актыўны ўдзел у дзеяннях, якія груба парушаюць грамадскі парадак» (ч. 1 арт. 342 КК РБ). 2 лютага 2023 года суд першай інстанцыі прысудзіў Віталю восем гадоў пазбаўлення волі.¹⁰⁴

Масавыя водгукі адвакацкіх ліцэнзій і пераслед адвакатаў прывялі да драматычных наступстваў, у выніку чаго ў насельніцтва Беларусі рэзка

¹⁰³ ОМСТ, [Беларусь: крымінальны пераслед і абмежаванне свабоды адваката-праваабаронцы Андрэя Мачалава](#), 2 чэрвеня 2022 г.

¹⁰⁴ Праваабарончы цэнтр «Вясна», [file:///Political Prisoner/ Vital Brahinet](file:///Political%20Prisoner/Vital%20Brahinets)s

абмежаваўся доступ да незалежнай юрыдычнай дапамогі. Напрыклад, трое адвакатаў Алеся Бяляцкага былі пазбаўлены адвакацкай ліцэнзіі: Віталь Брагінец быў затрыманы 23 траўня 2022 года; спачатку яму прысудзілі адміністрацыйны арышт, затым ён быў абвінавачаны ў злачынствах, звязаных з «экстрэмізмам», і пазбаўлены адвакацкай ліцэнзіі (як апісана вышэй); Віктар Мацкевіч быў пазбаўлены адвакацкай ліцэнзіі 1 снежня 2022 года; і, нарэшце, Таццяне Лішанковай 30 лістапада 2022 года прысудзілі 15 содняў адміністрацыйнага арышту, а потым пазбавілі адвакацкай ліцэнзіі. Усё гэта надзвычай ускладняе пошук прафесійнага незалежнага адваката для прадстаўлення іх інтарэсаў людзям, якім пагражае крымінальны пераслед, асабліва па палітычна матываваных абвінавачваннях. Гэта таксама стварае стрымальны эффект, прымушаючы астатніх адвакатаў адмаўляцца працаваць над палітычна матываванымі справамі.

3.5 Абмежаванні абароны правоў працаўнікоў і дзейнасці незалежных прафсаюзаў

Як і юрысты, прафсаюзныя актывісты ўяўляюць сабой падкатэгорыю праваабаронцаў, да якіх асабліва не прыхільныя беларускія ўлады. Падзеі 2020 года, калі працоўныя, якія актыўна ўдзельнічалі ў дэманстрацыях, падвяргаліся неадпаведным рэпрэсіям, прывялі да мабілізацыі прафсаюзаў і руху за правы працоўных.¹⁰⁵ З таго часу ўлады надаюць вялікую ўвагу таму, каб заканадаўчая і выканаўчая ўлады прадухілялі дзеянні ініцыятыў і арганізацый, якія абараняюць правы працоўных.

Успрымаючы ўзмацненне прафсаюзных рухаў як пагрозу палітычнаму рэжыму, улады ўнеслі папраўкі ў працоўнае заканадаўства, каб нанесці ўдар па хуткарослай салідарнасці працоўных у 2021 годзе. Некаторыя з асноўных змен:

- Пашырэнне падстаў для звальнення працаўнікоў, уключыўшы ў гэты спіс наступнае: (1) адсутнасць на працоўным месцы ў сувязі з

¹⁰⁵ Шон Уокер, Эндру Рот, [«Працоўныя мінскага завода крычалі Аляксандру Лукашэнку «Зыходзь!»»](#), The Guardian, 17 жніўня 2020 г.

адміністрацыйным затрыманнем; (2) «прымус» калегаў да ўдзелу ў страйку ці да іншага спынення выканання сваіх працоўных абавязкаў; і (3) удзел у незаконным страйку;

- Адмена патрабавання атрымання згоды прафсаюза перад звальненнем працаўніка;
- Забарона на вылучэнне палітычных патрабаванняў падчас страйку. Гэты дадатак не мае ніякай рэальнай мэты ў нацыянальным заканадаўстве Беларусі, паколькі паводле Працоўнага кодэксу страйкі ўжо абмежаваныя вырашэннем калектывных працоўных спрэчак;
- Забарона на страйкі на прадпрыемствах з небяспечнымі вытворчымі аб'ектамі, але ж аб'екты з рознымі ўзроўнямі небяспекі (сярэдні, высокі, вельмі высокі) ёсць практычна на ўсіх прадпрыемствах. Таму для таго, каб прадпрыемства лічылася «небяспечным вытворчым аб'ектам», дастаткова наяўнасці на аб'екце абсталявання, якое працуе ва ўмовах павышанага ціску, грузапад'ёмных кранаў або правядзення на аб'екце горназдабыўных работ.

Адначасова з вышэйзгаданымі зменамі ў нацыянальным заканадаўстве беларускія ўлады пазбавілі незалежныя прафсаюзы рэгістрацыі і ліквідавалі іх, затрымліваючы і пераследуючы тых, хто ўзначальваў працоўны рух у 2021-2022 гадах. У красавіку 2022 года прайшлі масавыя ператрусы ў офісах і хатах сябраў Беларускага кангрэсу дэмакратычных прафсаюзаў, Свабоднага прафсаюза металістаў, Свабоднага прафсаюза беларускага і Беларускага незалежнага прафсаюза працаўнікоў радыёэлектроннай прамысловасці, у выніку чаго было арыштавана больш за 20 прафсаюзных лідэраў і актывістаў.¹⁰⁶ Не менш за 10 з іх застаюцца ў зняволенні.

7 красавіка 2022 года КДБ пастанавіў, што Беларускі незалежны прафсаюз працаўнікоў радыёэлектроннай прамысловасці (РЭП) з'яўляецца «экстрэмісцкім фармаваннем». 12 і 14 ліпеня 2022 года Вярхоўны суд прымусова распусціў чатыры незалежныя прафсаюзы: Свабодны прафсаюз металістаў (СПМ),

¹⁰⁶ LawTrend, [«Сітуацыя са свабодай асацыяцыі і арганізацыямі грамадзянскай супольнасці Рэспублікі Беларусь: агляд за красавік 2022 г.»](#), май 2022 г.

Свабодны прафсаюз беларускі (СПБ), Беларускі незалежны прафсаюз работнікаў радыёэлектроннай прамысловасці (РЭП) і Беларускі незалежны прафсаюз (БНП). 21 ліпеня 2022 года гэты ж суд ліквідаваў аб'яднанне, у якое ўваходзілі гэтыя незалежныя прафсаюзы: Беларускі кангрэс дэмакратычных прафсаюзаў (БКДП).¹⁰⁷ У якасці прычын суд назваў іх меркаванае дачыненне да «дэструктыўнай дзейнасці», да «несанкцыянаваных масавых мерапрыемстваў» і да «распаўсюджвання экстрэмісцкіх матэрыялаў».¹⁰⁸

Паводле звестак Беларускага незалежнага прафсаюза, зараз па палітычна матываваных крымінальных абвінавачаннях затрыманы 31 прафсаюзны актывіст і лідэр дэмакратычных прафсаюзаў. З 2021 года пяцёра з іх былі вызваленыя пасля адбыцця тэрміна зняволення, а шмат хто быў звольнены па палітычных матывах.¹⁰⁹

Паказальныя выпадкі: крымінальны пераслед лідэраў незалежных прафсаюзаў

26 снежня 2022 года Мінскі гарадскі суд вынес прыгавор актывістам Беларускага кангрэса дэмакратычных прафсаюзаў (БКДП), затрыманым 19 красавіка 2022 года. Старшыню прафсаюза **Аляксандра Ярашука**, яго намесніка **Сяргея Антусевіча** і бухгалтарку **Ірыну Буд-Гусаім** абвінавацілі ў «дзеяннях, якія груба парушаюць грамадскі парадак» (ч. 1 арт. 342 КК РБ), а Ярашука таксама абвінавацілі ў «закліках да мераў абмежавальнага характару (санкцыям), іншым дзеянням, накіраваным на прычыненне шкоды нацыянальнай бяспецы Рэспублікі Беларусь» (ч. 3 арт. 361 КК РБ). Аляксандру прысудзілі чатыры гады пазбаўлення волі, Сяргею — два гады, Ірыне — паўтара гады.¹¹⁰

¹⁰⁷ Еўрадыё, «У Беларусі праз суд пачалі ліквідоўваць незалежныя прафсаюзы», 13 ліпеня 2022 г.

¹⁰⁸ Ганна Любакова, [Беларускі дыктатар нападае на прафсаюзы на фоне асіярог з нагоды антываенных настрояў](#), Атлантычная рада, 13 чэрвеня 2022 г.

¹⁰⁹ Хартыя 97, [Працаўнікоў на беларускіх прадпрыемствах масава звальняюць па спецыяльных спісах](#), 23 лістапада 2021 г.

¹¹⁰ Праваабарончы Цэнтр «Вясна», [«Праваабаронцы патрабуюць вызваліць незалежных прафсаюзных лідэраў»](#), 06 студзеня 2023 г.

5 студзеня 2023 года той жа Мінскі гарадскі суд вынес прыгавор яшчэ тром лідэрам беларускіх незалежных прафсаюзаў: былому кіраўніку Беларускага незалежнага прафсаюза працаўнікоў радыёэлектроннай прамысловасці (РЭП) **Генадзю Фядынічу**, лідэру аршанскай секцыі РЭП і сябру Беларускага Хельсінкскага камітэта **Васілю Берасневу**, і актывісту РЭП **Вячаславу (Вацлаву) Арэшку**. Іх абвінавацілі ў «закліках да мераў абмежавальнага характару (санкцыяў), іншых дзеянняў, накіраваных на прычыненне шкоды нацыянальнай бяспецы Рэспублікі Беларусь» (ч. 3 арт. 361 КК РБ), у «распальванні расавай, нацыянальнай, рэлігійнай ці іншай сацыяльнай варожасці ці няроўнасці» (ч. 3 арт. 130 КК РБ), і ў «стварэнні экстрэмісцкага фармавання або ўдзеле ў ім» (чч. 1, 3 арт. 361-1 КК РБ).

66-гадоваму Генадзю і 73-гадоваму Васілю было прызначана пакаранне ў выглядзе 9 гадоў пазбаўлення волі з адбываннем у папраўчай калоніі ва ўмовах узмоцненага рэжыму, а 68-гадоваму Вячаславу было прызначана пакаранне ў выглядзе 8 гадоў пазбаўлення волі з адбываннем у папраўчай калоніі ва ўмовах узмоцненага рэжыму. Таксама вядома, што за час знаходжання пад вартай здароўе Васіля моцна пагоршылася.¹¹¹

3.6 Стыгматызацыя праваабаронцаў у дзяржаўнай прапагандзе і пераслед іх родных і сваякоў

Праваабаронцы таксама сутыкаюцца з нападамі ў форме дзяржаўнай прапаганды, якая іх дэманізуе, прадстаўляючы «ворагамі дзяржавы» і «заходнімі агентамі». Беларускія дзяржаўныя СМІ сцвярджаюць, што праваабарончыя арганізацыі «выпампоўваюць грошы з заходніх урадаў і арганізацый, дэкларуючы набожны намер стварыць грамадзянскую супольнасць».¹¹²

Лукашэнка заявіў, што «рост колькасці некамерцыйных арганізацый — гэта маркер падрыхтоўкі каляровых рэвалюцый» і што «шэраг НДА тыражаваў фэйкі, заклікаў да акцый непадпарадкавання, навучаў радыкальна настроеных

¹¹¹ Там жа.

¹¹² Твр.бу, [«Хто змагаецца за правы чалавека, а хто за ўладу, называючы сябе праваабаронцам, і чаму Захаду выгадна падтрымліваць апошніх»](#), 26 кастрычніка 2021 г.

грамадзян навыкам барацьбы з супрацоўнікамі праваахоўных органаў, складаў чорныя спісы людзей, адданых краіне».¹¹³ Ён таксама заявіў, што ўлады «выражуць усю брыдоту, якая фінансуецца з-за мяжы».¹¹⁴

Нягледзячы на тое, што дзяржаўныя СМІ не карыстаюцца вялікім даверам у беларускім грамадстве,¹¹⁵ варажае стаўленне да прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці становіцца ўсё больш нармальным сярод тых, хто лаяльны рэжыму. Называючы праваабаронцаў «ворагамі дзяржавы» ці іншым чынам дыскрэдытуючы іх, дзяржава парушае сваё абавязацельства «прымяняць такія меры, якія могуць спатрэбіцца» для стварэння бяспечнага і спрыяльнага асяроддзя для праваабаронцаў, як гэта замацавана ў Артыкуле 2 Дэкларацыі ААН аб праваабаронцах.¹¹⁶

Паказальныя выпадкі: дзяржаўная прапаганда супраць праваабаронцаў

Галоўнае ўрадавае выданне Беларусі *SB.by* («*Советская Белоруссия*» або «*Беларусь Сегодня*») рэгулярна публікуе навіны і расследаванні аб незалежным руху грамадзянскай супольнасці, дэманізуючы яе і адлюстроўваючы як карумпаваныя, празаходнія арганізацыі, якія імкнуцца прычыніць шкоду інтарэсам Беларусі. Адна з найбуйнейшых «спецыяльных» справаздач «Адвартный бок мяцяжу» апісвае ўсю незалежную грамадзянскую супольнасць менавіта такім чынам, надаючы асаблівую ўвагу праваабарончым арганізацыям.¹¹⁷

20 снежня 2022 года сайт *SB.by* апублікаваў артыкул «*Шпіёнскую сетку пад выглядам валанцёраў-праваабаронцаў раскрылі супрацоўнікі ГУБАЗіК МУС*». У ёй паведамляецца аб дзейнасці праваабарончай арганізацыі Human Constanta, для чаго выкарыстоўваецца тая ж ачарняючая дзяржаўная

¹¹³ БЕЛТА, [«Лукашэнка: НДА пад выглядам дабрачыннасці адпрацоўваюць чужую палітычную замову»](#), 30 ліпеня 2021 г.

¹¹⁴ ВВС, [«Беларускі Лукашэнка распавёў Бі-бі-сі: «Магчыма, мы дапамаглі мігрантам трапіць у Еўразвяз»](#), 19 лістапада 2021 г.

¹¹⁵ Еўрарадыё, [«Даследаванне: беларусы падазраюць СМІ ў хлусні і шукаюць навіны за мяжой»](#), 15 траўня 2021 г.

¹¹⁶ Генеральная Асамблея ААН, [Рэзалюцыя A/RES/53/144](#), «Дэкларацыя аб праве і абавязкі асобных асоб, груп і органаў грамадства заахвочваць і абараняць агульнапрызнаныя правы чалавека і асноўныя свабоды», 8 сакавіка 1999 г., Артыкул 2; Камітэт па міжнароднай прававой базе, [Міжнародная прававая база, якая прымяняецца да пагроз у адрас праваабаронцаў](#), ліпень 2019 г., стар. 18.

¹¹⁷ *SB.by*, [«Адвартный бок мяцяжу»](#)

рыторыка. У публікацыі прадстаўлены відэапаказанні Насты Лойка, атрыманыя пад прымусам падчас яе затрымання, а таксама падрабязнасці прыватнага жыцця сяброў каманды арганізацыі.¹¹⁸

Іншай распаўсюджанай формай рэпрэсій з'яўляецца пераслед сваякоў праваабаронцаў, якія знаходзяцца як за мяжой, так і ў Беларусі, ці нават знаходзяцца пад вартай. Сюды ўваходзяць відэазапісы «прызнанняў» сваякоў, ператрусы ў іх хатах, затрыманні, адміністрацыйныя арышты і крымінальныя пераследы.¹¹⁹

Паказальныя справы: крымінальныя і адміністрацыйныя пераследы родных і сваякоў затрыманых праваабаронцаў

Дар'я Лосік, жонка журналіста **Ігара Лосіка**, які адбывае крымінальнае пакаранне, актыўна змагалася за яго вызваленне, выступала на міжнародных форумах і давала шматлікія інтэрв'ю СМІ, каб прыцягнуць увагу да яго справы, а таксама падтрымлівала сем'і іншых палітвязняў. Яе затрымалі 18 кастрычніка 2022 года пасля ператрусу ў яе кватэры. Дар'ю абвінавацілі ў «садзейнічанні экстрэмісцкай дзейнасці» (арт. 361-4 КК РБ) на падставе інтэрв'ю, дадзенага ёю ў красавіку 2022 года тэлеканалу «Белсат», які беларускія ўлады класіфікуюць як экстрэмісцкае фармаванне. Згодна з матэрыяламі справы, у інтэрв'ю Дар'я пазіцыянавала сябе як жонка палітвязня і крытыкавала дзяржаўныя органы, якія адказваюць за крымінальны працэс і адпраўленне правасуддзя. Яна таксама сцвярджала, што яе муж не вінаваты ў здзяйсненні злачынстваў і быў асуджаны незаконна, а таксама заклікала сваякоў іншых асуджаных рушыць услед яе прыкладу. 19 студзеня 2023 года Брэсцкі абласны суд прысудзіў Дар'і два гады пазбаўлення волі з адбываннем пакарання ў калоніі агульнага рэжыму. У Ігара і Дар'і ёсць маленькая дачка, якая зараз жыве з бабуляй і дзядулем.

Вадзім Жаромскі, муж затрыманай праваабаронцы Марфы Рабковай, быў

¹¹⁸ SB.by, [«Шпіёнскую сетку пад выглядам валанцёраў-праваабаронцаў раскрылі супрацоўнікі ГУБАЗіК МУС. Валанцёры? Пацукі! або Як працуе агентура замежжа»](#), 20 снежня 2022 г.

¹¹⁹ Наш Дом, [«Узяцце ў закладнікі сваякоў праваабаронцаў, актывістаў і лідэраў у Беларусі»](#), чэрвень 2022 г.

арыштаваны 23 снежня 2022 года і атрымаў 15 содняў адміністрацыйнага арышту. Аднак 6 студзеня 2023 года, калі сканчаўся тэрмін яго затрымання, яго не вызвалілі, а прысудзілі яму яшчэ 10 содняў адміністрацыйнага арышту. Вадзім актыўна выступаў за абарону сваёй жонкі і прыцягваў увагу да яе справы.

Праваабаронцы, якія жывуць у выгнанні, сутыкаюцца з рознымі відамі ціску з боку беларускіх уладаў, такімі як запыты аб экстрадыцыі¹²⁰ (у тым ліку праз Інтэрпол), сачэнне і пераслед,¹²¹ а таксама пазбаўленне беларускіх пашпартоў ці пазбаўленне сацыяльнай абароны, уключаючы пенсіі.¹²² Сябры НДА, якія знаходзяцца ў выгнанні, паўстаюць перад палітычна матываванымі судовымі працэсамі завочна згодна з папраўкамі, нядаўна ўнесенымі ў заканадаўства, якія дазваляюць праводзіць судовыя слуханні крымінальных спраў у адсутнасць абвінавачаных.¹²³

¹²⁰ Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Справаздача Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), 20 ліпеня 2022 г., п. 80.

¹²¹ LRT, [«Літоўскі адвакат арыштаваны па падазрэнні ў шпіянажы на Беларусь»](#), 04 кастрычніка 2022 г.

¹²² Спецыяльны дакладчык ААН па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі, [«Справаздача Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі»](#), 20 ліпеня 2022 г., п. 40.

¹²³ Закон Рэспублікі Беларусь ад 13 траўня 2022 года № 165-3 [«Аб змене Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь»](#).

Высновы і рэкамендацыі

Пачынаючы з 2021 года беларускія ўлады прымяняюць супраць праваабаронцаў розныя рэпрэсіўныя інструменты ў рамках скаардынаванай кампаніі па падаўленні меркаванага грамадзянскага іншадумства і прадухіленні праваабарончай дзейнасці. Улады прымаюць, уносяць папраўкі і адвольна інтэрпрэтуюць нацыянальнае заканадаўства, ігнаруючы ўніверсальныя стандарты правоў чалавека і рэкамендацыі міжнародных органаў па правах чалавека і адказнасці.¹²⁴ Кульмінацыяй гэтага стала дэансацыя Факультатыўнага пратаколу да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах.¹²⁵

Палітра інструментаў, якія выкарыстоўваюцца для пераследу праваабаронцаў у Беларусі, разнастайная і пастаянна пашыраецца. Сюды ўваходзяць падыходы, накіраваныя на ліквідацыю арганізацый грамадзянскай супольнасці і нефармальных ініцыятыў, забарону канкрэтнай праваабарончай дзейнасці, а таксама крымінальныя пераследы і адвольныя затрыманні супрацоўнікаў і сябраў праваабарончых арганізацый, журналістаў, адвакатаў і прафсаюзных дзеячаў. Дзяржаўная прапаганда, якая сістэматычна дэманізуе незалежных праваабаронцаў, дапаўняе іншыя формы пераследу. За апошнія два гады дзяржаўныя рэпрэсіі прывялі да разбурэння інстытуцыяналізаванай грамадзянскай супольнасці ў Беларусі. Усе праваабарончыя арганізацыі, незалежныя СМІ і прафсаюзы былі зачыненыя ўладамі. Іх праваабарончая дзейнасць лічыцца экстрэмісцкай і прыраўноўваецца да крымінальных злачынстваў. Па стане на 28 сакавіка 2023 года па сфабрыкаваных абвінавачваннях у зняволенні знаходзіліся не менш як 82 праваабаронцы.

Праваабаронцы — гэта сацыяльная група, якая наўмысна пераследуецца беларускім рэжымам апісанымі вышэй спосабамі, паколькі ўспрымаецца як група дысідэнтаў, якія ўяўляюць пагрозу рэжыму. Пераслед таксама накіраваны на тое, каб пакараць праваабаронцаў за іх дзейнасць і стрымаць любую далейшую

¹²⁴ Яўгенія Андрэюк, ананім, [Міжнародныя механізмы адказнасці за парушэнні правоў чалавека ў Беларусі](#), GMF, 18 студзеня 2022 г.

¹²⁵ Наша Ніва, [«Беларусь хоча адмяніць свой удзел у важнай міжнароднай дамоў»](#), 18 жніўня 2022 г.

праваабарончую актыўнасць у краіне, тым самым падрываючы кожны аспект права на абарону правоў чалавека ў Беларусі.

З улікам вышнёй выпрацаваны наступныя рэкамендацыі:

Ураду Беларусі:

- Гарантаваць — без выключэнняў — фізічную недатыкальнасць і псіхалагічны дабрабыт усіх праваабаронцаў у Беларусі, асабліва тых, хто знаходзіцца пад вартай, а таксама паважаць і абараняць іх права на свабоду ад катаванняў і іншых відаў жорсткага абыходжання;
- Публічна прызнаць вырашальную і законную ролю, якую адыгрываюць усе праваабаронцы ў прасоўванні правоў чалавека;
- Неадкладна і безумоўна вызваліць усіх затрыманых праваабаронцаў, паколькі іх затрыманне носіць адвольны характар і, мяркуючы па ўсім, накіравана толькі на тое, каб пакараць іх за законную праваабарончую дзейнасць;
- Пакласці канец усім актам пераследу — у тым ліку судовага і адміністрацыйнага — усіх праваабаронцаў і праваабарончых арганізацый у Беларусі, і забяспечыць пры любых абставінах магчымасць ім ажыццяўляць сваю законную дзейнасць без якіх-небудзь перашкод або страху перад рэпрэсіямі;
- Забяспечыць незалежныя, бесстароннія, празрыстыя і эфектыўныя расследаванні ўсіх парушэнняў правоў чалавека ў дачыненні да праваабаронцаў, каб прыцягнуць вінаватых да адказнасці;
- Забяспечыць адэкватныя, эфектыўныя і суразмерныя сродкі прававой абароны і пакрыццё ўрон ахвярам парушэнняў правоў чалавека;
- Садзейнічаць і гарантаваць — без выключэнняў — рэалізацыю правоў на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выказванне, свабоду асацыяцый і свабоду мірных сходаў у адпаведнасці з абавязацельствамі Беларусі па міжнародных дакументах па правах чалавека і іншых адпаведных міжнародных стандартах, уключаючы Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах, і Дэкларацыю ААН аб праваабаронцах;

- Паўторна далучыцца да Факультатыўнага пратакола да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах, і пагадзіцца на іншыя працэдуры падачы індывідуальных скаргаў у дагаворныя органы ААН па правах чалавека;
- Поўнасьцю выконваць рэкамендацыі адпаведных механізмаў ААН па маніторынгу правоў чалавека, уключаючы дагаворныя органы, спецыяльныя працэдуры і ўніверсальны перыядычны агляд, у дачыненні да абароны праваабаронцаў;
- Накіраваць афіцыйныя запрашэнні і арганізаваць візіты ў краіну для ўсіх адпаведных спецыяльных працэдур ААН, у тым ліку для: Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы праваабаронцаў, Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб праве на свабоду мірных сходаў і праве на свабоду аб'яднанняў, Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб заахвочванні і абароне права на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выказванне, Рабочай групы ААН па адвольных затрыманнях.

Арганізацыі Аб'яднаных Нацый (ААН) і рэгіянальным праваабарончым механізмам:

- Заклікаць беларускія ўлады пакласці канец усім парушэнням правоў чалавека і ўсім формам пераследу, запалохвання і нападаў на праваабаронцаў, і гарантаваць свабоду меркаванняў і іх выказвання, правы на аб'яднанні і мірныя сходы;
- Працягваць прымаць даступныя меры, каб заклікаць беларускія ўлады выконваць свае абавязацельствы перад праваабаронцамі, у тым ліку шляхам дакументавання, паведамлення і асуджэння парушэнняў, накіравання запытаў на наведванне праваабаронцаў, якія знаходзяцца пад вартай, і рэгулярнага апытання ўладаў аб стане здароўя і ўмовах утрымання праваабаронцаў, а таксама патрабаваць вызвалення затрыманых праваабаронцаў і забеспячэння прававой ацэнкі асобных выпадкаў і сітуацыі ў цэлым;
- Даць беларускім праваабаронцам пляцоўкі для абароны сваіх правоў, а таксама правоў сваіх бенефіцыяраў, і працягваць аказваць падтрымку

беларускім арганізацыям грамадзянскай супольнасці ў рамках наяўных механізмаў;

- Запытаць запрашэнне на ажыццяўленне афіцыйнага візіту ў Беларусь.

Урадам замежных дзяржаў:

- Працягваць прымаць меры, каб заклікаць беларускія ўлады выконваць свае абавязацельствы перад праваабаронцамі, у тым ліку шляхам: павышэння дасведчанасці на розных форумах, публічнага раскрыцця і асуджэння парушэнняў правоў чалавека, накіравання запытаў на наведванне праваабаронцаў, якія знаходзяцца пад вартай, і апытання беларускіх уладаў аб стане здароўя і ўмовах утрымання праваабаронцаў; патрабаваць вызвалення затрыманых праваабаронцаў на двухбаковых і шматбаковых форумах; разгледзець магчымасць прымянення дадатковых адрасных мер супраць асоб, як мяркуецца, адказных за катаванні, жорсткае абыходжанне, адвольнае затрыманне і пераслед праваабаронцаў; захоўваць пытанне аб становішчы праваабаронцаў у Беларусі ў цэнтры палітычнага парадку дня;
- У поўнай меры выкарыстаць і разгледзець магчымасць прымянення дадатковых даступных механізмаў прыцягнення беларускіх уладаў да адказнасці за парушэнні правоў чалавека ў дачыненні да праваабаронцаў, між іншым, праз эктэрытарыяльную і ўніверсальную юрысдыкцыю, і міждзяржаўных скаргаў у адпаведнасці з адпаведнымі дагаворамі, а таксама шляхам узмацнення існуючых механізмаў адказнасці;
- Працягваць аказваць фінансавую і матэрыяльную падтрымку беларускім арганізацыям грамадзянскай супольнасці і праваабаронцам, у тым ліку тым, хто знаходзіцца ў выгнанні, у прыватнасці, шляхам спрашчэння працэдуры рэгістрацыі няўрадавых арганізацый, вымушаных пакінуць краіну, шляхам выдачы віз і іншых дакументаў, якія дазваляюць доўгатэрміновае знаходжанне беларускіх праваабаронцаў у прымаючых краінах, і прапануючы праграму рэабілітацыі праваабаронцам, якія сталі ахвярамі адвольных затрыманняў, катаванняў, жорсткага абыходжання і іншых сур'ёзных парушэнняў правоў чалавека.